

Муҳаббат ТҶРАБОЕВА

БУРИЛИШ

Ҳикоялар

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон
Миллий кутубхонаси нашриёти
Тошкент — 2008

84 (5Ў)6

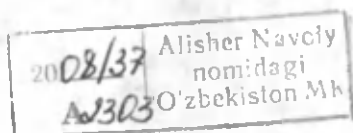
T97

Турабоева, Муҳаббат.

**Бурилиш: Ҳикоялар/ М.Турабоева. —
Тошкент: Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти,
2008. — 68 б.**

ББК 84 (5Ў)6

10 34355
091

№ 322-2008/1913.

ISBN 978-9948-06-111-8

© Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Миллий кутубхонаси
нашриёти, 2008

ГУЖУМ

— Худо хоҳласа, ҳали бу ниҳол улкан гужумга айланганида соясида болаларинг билан чой ичиб ўтирасан, — деганди Хўжамурод ака Тўрамуродга. — Айниқса, ёмғир ёққанда гужумдан яхши пана топиб бўлмайди. Ёмғир томчилари япроқдан япроққа ўтиб, новдаси орқали илдизига сингиб кетади.

— Ростдан-а? Сиз ҳам жўраларингиз билан гурунглашиб ўтирасиз.

— Иншооллоҳ, иншооллоҳ.

Ота-ўғил мендан узоқлашишди.

Бир минг саккиз юз тўқсон еттинчи йилнинг баҳори эди ўшанда. Қора уйнинг ўнг томонидан кўним топгандим. Бу атрофда шундан бўлак уй, мендан бошқа дарахт кўринмасди. Уйнинг эгаси Хўжамурод ака энди элликка кирган бўлишига қарамай, анча қари кўринарди. Соч-соқолини оқ оралаган, озгина букчайиб юрарди. Қорамағиз, қошлари қалин, бурни чўзинчоқ, юзларини ажин босган, қўллари бўйидай узун, бир бармоғи йўқ эди. Кейинчалик уларнинг гурунгларидан бармоғини бўри узиб олганини эшитдим.

Улар илгари бойнинг чорбоғида яшашган экан. Хўжамурод ака ҳалол, меҳнаткаш инсон бўлганига бойнинг меҳри товланиб, ўз ҳудудининг чеккасида қаровсиз ётган ердан 50 сотих берибди. Шу ерда макон тут, уни чаманга айлантир дебди. Буни Хўжамурод ака менга минг марта айтиб берган десам янглишмаган бўламан.

Мендан деярли ҳар соатда хабар олиб туришарди. Гоҳ Солия опа келиб, япроқларимни силаб кетар, гоҳ ўғиллари сув қуйишарди. Назаримда улар менга улкан умид билан қарашар, келажак тақдирлари туп қўйиб палак ёйишим билан чамбарчасдай эди. Агар ўрнашиб кетсам, атрофимга янги дарахтлар ўтқазишарди. Сўлиб қолсам, бу юртда макон тутиб, бахт топиб бўлмайди. Ўзим ҳам униб-ўсишни, яшашни истардим. Бутун оиланинг тақдири менга боғлиқлиги гуркираб яшашга ундарди. Назаримда кун сайин ўзгарардим. Зиммамдаги вазифамни уддалаш қийин бўлмади. Кўп ўтмай Хўжамурод ака эшагига янги ниҳоллар ортиб келди. Мендан икки—уч метр нарига яна битта гужум ниҳолини қадашди. Қолган ниҳолларни сал узоғроққа экишди. Улар мевали дарахт кўчатлари экан.

Ҳадемай қора уй атрофида иш қизиб кетди. Лойдан иморат

тиклашни бошлашди. Бақувват-бақувват эркаклар зўр бериб пахса кўтаришса, сал нарида аёллар гангур-гунгур қилиб катта қозонларда овқат пиширишарди. Уларнинг гаплари қулоғимга бир чалинса, бир чалинмасди. Мен қизигроқ гап эшитгудай бўлсам, бўйнимни чўзишга уринардим.

Бир ёшга тўлган йилим янги иморат битди. Унга кўчиб ўтишгач, Тўрамуроднинг тўйини қилишди. Тўрамурод уларнинг ёлғиз фарзанди эди. Эшитишимча, ундан олдин ҳам, кейин ҳам фарзанд кўришган. Аммо уларнинг ҳаммаси болалигида нобуд бўлишган экан. Солия опа ўн тўрт боламини ерга берганман, деганди бир гал.

Бу пайтда бўйним яхшигина йўғонлашиб, новдаларим сони кўпайиб қолганди.

— Кўз тегмасин, яхши ўсяпти, — деб кўйишарди менга қараб. Шеригим ҳам мендан қолишмасди. Биз бир-биримизга бас бойлаб бўй талашардик. Энди орамиздаги масофа анча яқинлашган, гапларимизни бемалол эшитардик.

Бир куни Хўжамурод ака эшагига энгашиб келаётганини кўриб, алланечук безовталандим.

Қудуқдан сув келтираётган Солия опа челагини отиб юбориб, унга югуриб пешвоз чиқди.

— Отаси, нима бўлди сизга, тирикмисиз? — у дир-дир титрарди.

— Тирикман, тирикман, — Хўжамурод ака зўрға овоз берди.

Уни Солия опа эшакдан зўрға туширди. Уйда ундан бошқа ҳеч ким йўқ эди-да. Мен қани ўрнимдан кўзғолалсаму, уларга ёрдамлашсам деб хижолат тортардим.

— Солибойнинг кичик ўғли қиморвоз. Ярамас, катта миқдорда ютқазибди. Менга юзта кўй берасиз, отам сўраса бўрилар еб кетди деб айтасиз, дейди-я номард. Йўқ дегандим, роса тепкилашди. Кўйларни барибир олиб кетишди. Энди бойга нима дейман-а?

— Бойни кўйсангиз-чи, ўзингизни ўйланг. Тирик қолганингизга шукур қилинг.

— Ўлганим яхшийди. Ўзимизнинг кўйимиз бор-йўғи йигирмата экан. Ўшаниям бойнинг сурувига қўшиб кўйдим. Қолганини қандай тўлайман?

— Нега қўшиб қўясиз. Болаларимизнинг ризқини-я. — Рўмолини ечиб олиб, Хўжамурод аканинг жароҳатларини артаётган Солия опанинг раңги оқариб кетди.

У яна нимадир демоқчи эдию, аммо отларнинг дупури ҳаммамизнинг диққатимизни тортди.

Мен отни биринчи марта кўришим эди. Уларга бир муддат суқланиб қараб турдим.

— Бой ота, босқинчилар...Мен асраб қололмадим...Жазога лойиқман... 20 та қўй.... Ҳаммасини тўлаб бераман....

Хўжамурод ака ўрнидан туришга уринди, аммо мажоли етмади.

Бойнинг ўзи отдан тушди.

— Сени содиқ хизматкорим деб юрардим, отам ҳам сени қўл мақтарди. Нега ёлғон гапирасан? Мен шунчалик лақмага ўхшайманми?

Хўжамурод ака бошини эгди.

— Айбдорман...

— Олдин ҳам олганмиди?

— Биринчи марта, бой ота.

Эртаси кунни Тўрамурод бой ўғлини юз дарра калтаклаб, зиндонга ташлаганини айтиб келди. Хўжамурод акага қўйларини қайтарибди. Товон пули деб яна беш қўй қўшиб берибди.

— Бойимиз инсофли. Отасига тортган, — ишшайди Хўжамурод ака. — Ўғлини ҳам йўлга солиб олади.

Хўжамурод акани янада қаттиқроқ яхши кўриб қолдим. Бунақа олижаноб инсонга астойдил хизмат қилгим, чин дўстига айлангим келди.

Аммо бу насиб этмади.

Кунларнинг бирида Тўрамурод Хўжамурод аканинг жасадини кўтариб келади деб ҳеч ўйламагандим. Уни бойнинг ўғли чавақлаб ташлабди. Оила аъзоларига қўшилиб арзандани мен ҳам қарадим.

Айрилиққа кўникишим қийин бўлди. Япроқларим сарғайиб, илдизим қурий бошлади. Уйдагилар ўзлари билан овора, менга қарашга хафсалалари йўқ эди.

Энди қуриб битсам керак деб ўйлардим. Тўғриси, яшагим ҳам келмай қолганди. Бироқ Тўрамуроднинг менга суянганича ҳиқиллаб-ҳиқиллаб йиғлагани яшашга мажбур қилди.

— Сенга маза, — деди менга. — Ҳеч нарсани тушунмайсан. Ўсаверасан, шохалайверасан. Панангдан яхшигаям, ёмонгаям жой бераверасан. Биз одамларга қийин. Бизда юрак бор.

Ўша кунни у узоқ гапирди.

Бир пайт менга тикилиб қолди.

— Ие, сенга нима бўлди, — у бугаларимни силашга тушди. — Сўлиб қолдингми? Демак, сен ҳам ҳис қиларкансан-да. Йўқ, сен қуриб қолмаслигинг керак, — у кўзёшларини артишга тушди. —

Ёдингдами, сени экаётганимизда отам нималар дегани. Отамдан болаларига ёдгорликсан.

У қудуққа бориб сув тортиб келди. Тагимни юмшатиб, сув қуйди. Тани жоним яйраб кетди. Шунчаки сув қуйгани учун эмас, керак-лигимни улар ҳам, ўзим ҳам сезганимиз учун шундай бўлди. Тирикчилик учун, ҳаёт учун қайта кураша бошладим.

Йиллар шу зайлда ўтаверди. Тўрамурод ҳар куни ёнимга келар, ҳеч кимга айтолмайдиган дардларини тўкиб соларди.

— Бойнинг ўглига нима бўлганини биласанми? — деб қолди бир куни. — Яна қиморда ютқазибди. Шериклари уни боғлаб, қирга ташлаб кетишибди. Ўша ерда қашқирлар талаб кетишибди. Отамнинг қони тутди у ярамасни. Мен ўчимни ололмасдим... Камбағал бўлсам, кимга гапим ўтарди. Қўрқоқлигимдан, ношудлигимдан нолиниб юрардим. Аммо энди кўнглим хотиржам торти.

У менга яна нималар ҳақида гапириб бермади дейсиз. Оқпошшо ҳақида, бойнинг Эронгами, Афғонгами қочгани тўғрисида, китоб ўқишни ўрганмоқчилигини, қишлоқлардаги уруш-можаролар, тузумнинг ўзгариши...

Бу пайтга келиб у икки ўғил, икки қизлик бўлганди.

Кунларнинг бирида болаларини олдимга бошлаб келди.

— Бу бобонгнинг дарахти, менинг энг яқин дўстим. Сизлар ҳам у билан дўстлашинглар, нима гапинглар бўлса унга айтаверинглар, — тайинлади уларга.

— Булар Каримбой, Саъдулла, Шукуржон, Тўхтажон, — уларни бирин-кетин таништирди.

Болалар қиқир-қиқир кулишди.

Йиллар ўтиб отасига ўхшаб, менинг олдимда йиғлаб ўтиришларини билишмаганди-да улар.

— Сенга сирли гапим бор, — шивирлади бир куни Каримбой. — Мен бир қизни ёқтириб қолдим.

Ҳикоясини жон қулоғим билан эшита бошладим.

— У билан кечки мактабда бирга ўқиймиз. Орзуларимиз ўхшаб кетади. Уям менга ўхшаб ўқитувчи бўлмоқчи. Кундуз кунлари далада ишлайди. Уларни қўявер... Чиройлилигини айтмайсанми. Сочитўпигига тушади. Яқинда онаси сочинг ерга судралиб, чанг бўляпти деб чопибди. Қоши худди ёйга ўхшайди. Кўзи катта, қоп-қора. Лабининг ёнбошида холи бор. Юзи чўзинчоқ. Ўзи қорамағиз. Бўйи меники билан тенг. Шунақа... Нима қилишимни билмаяпман. Икки кундан буён «Лайли-Мажнун»ни ўқияпман. Шундан парча ёзиб, китобининг орасига солиб қўйсаммикин-а?

Шўрликка ичим увишди. У мендан ростакамига жавоб кутарди. Жавоб топилди. Тўрамурад гапимизни эшитиб турган экан. Кўп ўтмай уни Гулсарага уйлантириб қўйди.

Иккаласи бош бўлиб, уйимиздан сал нарида уч хонали бино қуришди. Мактаб экан. Ўша ерда ишлай бошлашди.

Бирин-кетин бошқа болаларнинг ҳам тўйи бўлди.

Каримбойлар кўчиб кетишди. Кейинчалик унинг маорифга ёшулли бўлганини эшитдим. Хўжамурад унинг ҳам эшиги олдига гужум экиб берди. Ота-онасини кўргани келганда, қалайсан ошна, деб қўярди менга қараб. Сенингмас, отангнинг ошнасиман, тир-ранча, дегим келардию...

Саъдулла раис бўлди. У уч ўғил кўрди. Отасининг анъанасини давом эттириб, болалари билан мени таништирди. Унинг ўзи мен билан кўп гаплашмасди. Вақтиям йўқ эди. Уйгаям кам келарди.

— Гужумжон, мени урушга олиб кетишяпти, — қаттиқ қучоқлади бир куни Худойберган. У Саъдулланинг тўнғичи.

У ўн етти ёшда эди.

Кўзидан ёш қуйиларди.

— Йўқ, кўрқоқ эмасман. Лекин ғалати бўлиб кетяпман. Одамлар нега урушишларини ҳеч тушунмаяпман. Кейин... нариги овулда яшовчи Париза менга жуда ёқади. Ундан узоққа кетгим келмаяпти. Нима дейсан, кетиш олдидан унга яхши кўришимни айтсам-микин? Келгунимча кутармикин? Қачон келарканман? Келармикинман?

Саволларнинг охири кўриниши қийин бўлди. Мен бир оддий гужум бўлсам, уларнинг жавобини қаердан билардим. Одамни одам тушунмаса, мен қандай тушунардим.

Кўп ўтмай Саъдулланинг ўзи ҳам, қолган ўғиллари ҳам урушга кетишди. Тўрамурад адо бўлди. Вақтни қандай ўтказишни билмасди. Бомдоддан хуфтонгача ишларди. Кейин менга суянганича соғинчини тўкиб соларди. Болаларидан хат келса, юз маргалаб ўқиб берарди.

Биринчи бўлиб Каримбойнинг боласидан қора хат келди. Кейин Саъдулладан. Тўрамурад бир сиқим бўлиб қолди.

— Бундай савдоларга йўлиқаман деб ҳеч ўйламагандим, — деди у. — Ҳеч кимга керагим бўлмай мен яшаб юрсаму, ўғлим билан неварам дунёни тарк этса...

Кўп нарсаларга чидаган унинг юраги ушбу йўқотишларга чидамади. Совуқ қиш кунларининг бирида у ҳаётдан кўз юмди.

Энди менинг бирон дардкашим қолмаганди. Каримбой аҳён-аҳёнда келиб кетар, бироқ мен билан ҳеч гаплашиб ўтирмасди.

Уруш эсон-омон тугашини, болалар эсон-омон қайтишини кечаю кундуз тиладим.

Уруш деганининг тугаши қийин бўлди. Ё менга шундай туюлди. Билишимча, қишлоқда очарчилик ҳукм сурарди. Одамлар очнаҳор эди. Баъзилар тунлари ўғирлик қилишар, кундузлари далада ишлашарди. Ўзим неча бор қоп кўтариб писиб бораётган аёлларни кўрганман. Ўғирланган нарса ё бир ҳовуч дон, ё гуруч бўларди. Бу бир кунлик емиш эди холос.

Саъдулланинг аёли ҳам қозонга алламбалоларни солиб қайнатарди. Энг яхши овқат — атала бўларди. Кўпчилик ош қандай бўлишини унутиб ҳам юборишганди.

Ниҳоят, йиллаб кутилган кун келди. Саъдулланинг болалари қаторда кам қолдирмай, уйга қайтишди.

Учовлон мени кучоқлаб йиғлашганида ўзимни Хўжамурод, Тўрамурод ва Саъдулланинг ўрнида ҳис қилдим. Энди бу оиланинг отаси мен эдим.

Ҳаёт секин-аста изига туша бошлади. Худойберганга Паризага уйланиш насиб этмади. У кунжара еб, нобуд бўлган эди.

— Урушда кўрган-кечирганларим бир тараф, Паризанинг ўлими бир тараф, — менга суянганича мохорка тутатаркан, Худойберган унсиз ва кўзёшсиз йиғларди.

Ҳар суянганида унга бор меҳримни берардим. Уни тушунишимни сезишини истардим.

— Сенга суянсам, отамнинг елкасига бош қўйгандай бўламан, — деб қолди у бир гал.

Бу менга тириклигимни, ҳаётда ўрним борлигини яна бир карра ҳис қилишга ундади.

Яхшиям одамларга унутиш деган хислат берилган. Йиллар ўтиб, одамлар уруш даҳшатларини, очарчиликни биров эрдан чиқаргандай бўлишди. Худойберган ҳам ҳаёт давом этаётганини, яшаш кераклигини тушуниб етди. Оила қуриб, фарзандли бўлди. Менинг кейинги тақдирим унинг оиласи билан бирга кечди.

Ҳозир унинг невараси Анвар шохимга чиқиб пишиллаб ухлаб ётибди. У худди Хўжамурод акага ўхшайди. Унга боболари ҳақида гапириб бергим келди. Шу боис тушига кирдим ва сизга айтганларимни сўзлаб бердим.

РАСМ

— Нилу, кел, ёнимга ўтир.

Хонтахта устини артаётган келинчак овоз келган томонга та-
бассум билан боқди. Секин юриб, турмуш ўртоғи ўтирган диван-
га яқинлашди.

Рустам бармоқларини аёлининг бармоқлари орасидан ўтказ-
ди-да, шивирлади:

— Ўтир.

Икки қўли билан сочларини силади. Манглайи, қошлари, кип-
риклари, кўзлари, бутун чеҳраси узра нафис қўл югуртирди.

Нилуфар титраб кетди.

— Сенга совғам бор, — Рустам яна шивирлаб гапирди.

— Ростданми, қани?

— Бир пас кутишингга тўғри келади.

— Бўлмасам мен ишларимни қилиб тураман.

— Илтимос, магнитафонни ҳам қўйиб юбор.

— Нимани эшитмоқчисиз?

— «Қаро кўзум»ни.

Оҳиста куй таралди.

Рустам қўлига қоғоз ва қалам олганича жимиб қолди. Ниҳоят,
қалам қоғоз узра ҳаракатлана бошлади...

— Нима қиялсан, Нилу?

— Мен ҳам совға тайёрлаяпман.

Рустам ўрнидан турди. Айни тобда ўзини шундай енгил ҳис
қилардики, қўлларини ёйса, самога кўтарилгудек.

Аёлининг ёнига тиззалаб ўтирди. Нилуфар жилмайиб сўради:

— Бугун кайфиятингиз бошқачароқми?

— Ҳа, неча йиллик орзуимга эришдим.

— Қанақа орзу экан у?

— Танишган кунимиз эсингдами? Онам «Учрашувга чиқишинг
шартми болам, ўзи тенгингни минг километр наридан зўрға топ-
дик, уйдагилар қизимизни узоққа бермаймиз деб қилган можа-
ролари етади, сенинг нозинг ортиқча» дея ҳар қанча зорланма-
син, мен қиз билан гаплашаман деб туриб олгандим. Охири, маж-
бур бўлишиб Тошкентга олиб келишди. Сени роса саволга тут-
гандим ўшанда.

— Элакдан ўтказгандингиз-да ўзиям. Дугоналарим хоразмликлар кўрс бўлади дейишганида ишонмасдим, сизнинг саволларингиздан кейин улар ўн карра ҳақ экан деб ўйладим.

— Нима, ўшанда мендан хафа бўлганмисан?

— Нега энди, хафа бўлганимда ҳозир бу ерда ўтирмасдим-ку. Аксинча пишиқ-пухталигингизга ҳавасим келганди.

Рустам рафиқасининг қўлини маҳкам қисди.

— Ўшанда сен ростданам менинг жуфтим эканлигингга, мен учун яралганингга, лойимиз бир жойдан қорилгани ростлигига ишончим комил бўлганди. Сенинг суратингни чизишга аҳд қилгандим. Мана, уч йил деганда ниятимга етдим.

Нилуфар расмни қўлига олди. Ҳаяжондан бармоқларининг учи-гача титраб кетди.

— Сиз мана бу шарфни бўйнингизга боғлаб туринг. Мен расмни Шоҳистага кўрсатиб келаман.

— Ҳа, яхши бўларди.

Нилуфар эшикка йўналди. Қўшнисининг уйига учиб келгандай бўлди.

Қўлида қоғоз тутган дугонасини кўриб Шоҳиста, хатмикин деб ўйлади. Қоғозни оҳиста қўлига оларкан, вужудини ҳаяжон қоплади.

— Ие, Нилу, буни ким чизди?

— Рустам.

— Қўйсангчи, — Шоҳиста титраб кетди.

— Рост айтяпман, менга ўхшабдими йўқми, кўрсатай деб келдим.

Шоҳистанинг кўзларида ёш сизди.

— Худди...худди ўзинг...

— Ўзим ҳам бунга шубҳа қилмагандим.

— Ҳозир, тўхтаб тур, — Шоҳиста онасини чақирди. — Опа, қаранг, Рустам Нилуфарнинг расмини чизибди.

— Қўйсангчи, болам, — Замира опа ичкаридан овоз берди. — Ёлғонам эви билан яхши.

— Ишонмасангиз ўзингиз кўринг.

Замира опа расмга тикилганича ҳанг-манг бўлиб қолди. Анчагача нима деярини билмади.

— Ё, тавба, мўъжиза, мўъжиза бу, — шивирлади ниҳоят.

— Опа, бошқа расмларам бор экан. Мана бу осмоннинг беғуборлигини... Қушларни қаранг. Ҳаммаси, ҳаммаси ўхшабди. Ие, Роҳила холанинг расми-ку, қаранг, нон ёпяпти.

— Тавба, тавба, — Замира опанинг тилига бошқа гап келмасди.

Ниҳоят, кўзёшини артганича Нилуфарнинг пешонасидан ўтди.

— Бахтингдан айланай, қизим.

Шоҳиста ҳали ҳам ҳаяжонини босиб улгурмаганди.

— Менчи, бу расмларни ишхонамга олиб бораман, журналга юбораман. Телевидениега хат ёзаман. Одамлар кўриб қўйсин.

— Қўйсангчи, — Рустамнинг келганини улар пайқашмаган экан. — Мен буларни кўнглим учун чиздим.

— Барибир...барибир...

Нилуфар эри томон дадил юрди. Рустам қўлларини чўзиб турганди.

Замира опа бошини чайқади.

— Ким айтади буларни басир деб...

ЎЗГАНИНГ ДАРДИ

...Рост-ёлғонлигидан қатъи назар биз бунга ишонардик. Бир-биримиздан кўнглимиз қолса «Сенга Раҳим чолниқидай гуноҳ чиқсин», дея пўписи қилар, сўзимизга ишонтирмоқчи бўлсак, «Ёлғон гапирсам Раҳим чолниқидай гуноҳ чиқсин» дея қасам ичардик. Чолга рўбарў келиб қолсак, гуноҳ юқишидан кўрқиб қочардик.

Раҳим чол деганлари саксонлардан ошган қария эди. Қишин-ёзин эгнида қора чапон, бошида чўғирма бўларди. Қийшиқ таёққа суяниб, қачон қараманг, йўлда юрарди. Танимаган одам уни лўли-пўли бўлса керак деб ўйлаши аниқ. Ранги қора, чўтир, кўзлари кичкинагина, қошлари деярли йўқ, умуман, ранги биз болаларга кўрқинчли туюларди. Бўйнида муштдек нарсаи бўлиб, унинг нималигини билмасдик. Аммо катталар ҳам унга галати қарашгани эсимда. Ҳамма буни гуноҳ белгиси сифатида таърифлашарди. Бировлар чол отасидан қарғиш олган деса, яна бировлар онасини урганмиш дерди. Бошқалар эса бир мулланинг нарсаини ўғирлаб, қарғишга қолган деб гапирарди. Ҳеч ким аниқ гап айтмасди.

Чол бу гапларга парво қилмас, ўз-ўзидан одамларга гап очар, уйларга кириб, дастурхон четиди ўтириб оларди. Катталар уни ёқтиришмаса-да, кет дейишга ҳадлари сиғмасди. Чол эса бир коса овқат емагунча ўрнидан туришни хаёлига ҳам келтирмасди. Ўзича охират, қиёмат ҳақида гапирарди.

— Оталар қолиб болалар гапирадиган замон келди. Ҳеч бир гуноҳ жазосиз қолмайди. Бировнинг гийбатини қилган, унинг гуноҳига шерик бўлади.

Ўхў, бунақа гапларнинг қанчасини айтмаган дерсиз. Ота-оналаримиз уларни тинглашга мажбур бўлишарди. Чолни ҳайдаб солишса, гапига қарши чиқишса, қўлини тескари қилиб, қарғашдан тоймасди. Бу «оқоёқ, осий чолдан ўлиб кутулмасак, кутулмаймиз» дейишарди улар. Шу чолни деб эшикларни қулфлаб қўядиган бўлишганди.

Қисматни қарангки, пешонамизга чолнинг невараси билан бир синфда ўқиш битилган экан. У жудаям озғин, нимжон бола эди. Ранги оқлигидан биз уни доим «мурдага ўхшайди» деб мазах қилардик. Бешинчи синфда ўқишимизга қарамасдан, ҳамон ўқиш-ёзиш

ни билмасди. Ҳуқитувчиларимиз уни авраб ҳам кўришди, сўкишди, ҳатто уришди. Фойдаси бўлмади. У бизга ўзга дунёнинг одамига ўхшаб кўринарди. Ҳеч ким у билан бир партада ўтирмас, деярли гаплашмас ҳам эди. Ўзи ҳам бизга қўшилишни истайвермасди. Дарсдан чиққач уни йўл бўйи мазах қилиб борардик.

— Зарифнинг бобосининг гуноҳи бор!

— Ҳали Зарифга ҳам гуноҳ чиқади!

Зариф йиғларди.

— Бобомнинг гуноҳи йўқ.

— Бўлмаса, бўйнидаги нима, кўзиқоринми?

— ...

— Буванг гуноҳкор, — Шавкат Зарифни туртиб юборарди. — Нимага бўлмасам бутун қишлоқда битта сенинг бувангни бўйнида маддаси бор?

Бошқаларимиз ҳам кучимизни кўрсатмоқчи бўлиб ҳезланардик. Зариф йиғлаб қочарди. Ҳар куни шу зайл қий-чув қилиб уйимизга тарқалишардик.

...Шифохонанинг узун йўлаклари бўйлаб қадам ташларканман, негадир кўз олдимга ўша воқеалар келди. Вужудимни нимадир, қандайдир кучми, илма-тешик қилиб юборгандай бўлди.

— Сиз шу ерда кутиб туринг, — шифокор операция хонаси эшигини ичкаридан ёпди.

— Дада, — ўғлим кўлини чўзди.

— Ҳаммаси яхши бўлади, — пичирладим. Буни ўғлимга ўттизинчими, қирқинчими марта такрорлашим эди. Хаёлимда турли воқеалар чарх урар, кўнглим бежо эди. Кўз олдимдан Зариф, унинг мунгли нигоҳи кетмасди.

Мана, атрофимни аллақандай шарпалар ўраб олди. Уларнинг тажовузкор нигоҳлари нигоҳим билан тўқнашаркан, гўё ўн беш йил олдин Зариф мен бўлганман шекилли, ё Зарифнинг руҳи ичимга кириб олган дея ўйлай бошладим.

...Бир куни Зариф синфимизга онасини етаклаб келганди. Аёл ҳуқитувчимизга нималарнидир гапирди. Муаллима бошини сарак-сарак қилганича важоҳат билан ўрnidан турди.

— Сизларга ким айтди Раҳим чолнинг гуноҳи бор деб?

Ҳаммамизнинг бошимиз эгилди.

Ҳуқитувчимиз алланималарни узоқ гапирди, охирида кўшиб кўйди:

— Ҳар бирингиз Зарифдан алоҳида кечирим сўрайсизлар!

Бошқаларни билмадим, аммо менинг ичимга ғалати бир қалтироқ кирди. Тишимни ғичирлатиб қўйдим. Кечирим сўраш навбати келганида баъзур минғирладим.

Дарслар тугади. Икки юз метрларгача тинч келдик. Ер остидан бир-биримизга қараб қўямиз. Ниҳоят Сарвар Зарифнинг папкасидан тортқилаб, юзига тупурди.

— Барибир бобонгнинг гуноҳи бор, сенгаям чиқади, қизбола.

Биз ҳам ёрилиб кетай деб тургандик. Бор сўкишларимизни тўкиб солдик, юзига туфладик.

...Юзимга келиб теккан шилимшиқ хаёлимни тўзғитиб юборди. Кўзим...Зарифга тушди. У бурнини қоқиб юзимга отди. У бу ерда нима қиляпти? Менчи? Ўзимни бемажол сездим. Гўёки руҳим танимни тарк этаётгандай туюлди. Бир тўда иблислар қуршовидаману, улар устимдан хо-холаб кулишаётгандай эди.

— Сизга нима бўлди? — кимдир мени туртаётган экан.

— Ҳеч...нарс, — шивирладим.

— Укол қилиб қўяйми?

Бош чайқадим.

— Сиз шу ерда ишлайсизми?

— Ҳа, ҳамшираман.

— Ўғлим омон чиқармикин?

Ҳамшира жимиб қолди.

— Ҳозир сизга дори ёзиб бераман, югуриб бориб олиб келинг, операция хонасига киритишим керак.

— Хўп, хўп.

Қоғозни қўлимга олдим, аптекага югурдим.

Рўйхатдаги учта дори ҳам қимматбаҳо экан.

— Ўғлимни операция қилишяпти, илтимос тезлашинг, — шошилтирдим аптекачини.

У менга ғалати қараб қўйди. Шу қараши Зарифга ўхшаб кетди.

...Биз Зарифни сафимизга қўшмадик. Раҳим чол оламдан ўтиб, қишлоқдагилар бир балодан қутулгандай енгил тортишди. Бироқ унинг оила аъзоларини ҳали ҳам унчалик хушлайверишмасди. Йиллар ўтиб, биз улғайдик, яхши ёмонни, рост ёлғонни ажратадиган бўлдик. Шундаям Зарифга муносабатимиз ўзгармади. Мактабни тугатиб ҳар биримиз ўз йўлимиздан кетдик.

Мен ўқишга кирдим. Иккинчи курсни тамомлаб, таътилга келганимда, Шавкатни учратдим. Ранги сўлғин, касал одамниқига ўхшаб қолганди.

— Зариф ўлди, — хўрсинди салом-алиқдан сўнг.

— Қайси Зариф? Анови Раҳим чолнинг неварасими?

— Юраги касал экан. Кейин ўсмаям чиқибдимей. Ўзимни ёмон ҳис қиляпман. Уни биз ўлдирдик. Э, падарига лаънат Раҳим чолнинг гуноҳиниям, шу гапни ўйлаб топганиям, — Шавкатнинг кўзидан ёш сизаётганини кўрдим.

Шавкат деганим, забардаст, чапдаст йигит. Шўх, ўйинқароқ. Ирим-сиримларга умуман ишонмайди. Унча-мунчага ҳафаям бўлавермайди.

Уни ҳозирги аҳволида кўриш менга осон бўлмади.

— Қўйсангчи, — минғирладим. — Қаердан топдинг бу гапни?

— Агар биз унга одамга ўхшаб муносабатда бўлганимизда, бу аҳволга тушмасди.

— Ахир булар ўйин эди-ку.

— Ёвузлик ўйин бўлолмайди. Уни шунчалик таҳқирлардик. Бундан завқланардик. Эй, худо, қанчалар тубанлик бу.

— Бўлди қил-е, нима бало, жинни-минни бўлдингми?

Уни чалғитмоқчи бўлардим, аммо тилимга бирон баъмани гап келмасди. Аксинча, ўзим унинг таъсирига тушиб қолаётгандим.

Шавкат билан Зарифнинг мозорини зиёрат қилиб, қайтарканмиз, елкамни аллақандай юк босаётганини сездим. Кўз олдимдан Зарифнинг қиёфаси кетмади. У гоҳ ғазаб билан, гоҳ мунгли термулар, гоҳ муштини тугиб қочарди. Шу куни биринчи марта кўзимга ёш келди. Ўзимни Зарифнинг ўрнида тасаввур қилиб кўрарканман, нафасим сиқилаётганини ҳис қилдим. Ростданам, наҳотки шунчалар виждонсиз бўлганмиз? Одамгарчилик мезонларини наҳотки билмаганмиз? Раҳим чолнинг гуноҳи бор деган гапни ким ўйлаб топди экан ўзи? Уйимизда ҳам бу ҳақда кўп гапириларди. «Раҳим чолникидай гуноҳ чиқади» деган танбеҳ жазонинг энг оғири эди биз учун. Уни кунига тўрт-беш марта эшитишимизга тўғри келарди.

Ҳамма нарсанинг чегараси бор дейишади. Назаримда биз Зариф билан муносабатларимиз чегарасини билмаганмиз, ўйинимиздан ўймоқ чиқишини хаёлимизга келтирмаганмиз.

Шу куни илк бор мезонлар ва меъёрлар ҳақида ўйлаб кўришга қарор қилдим. Уларни неча марта бузганлигим кўз олдимга келди. Синфдош қизнинг севгисини топганим, курсдошларимга қилган фирромликларим, майда-чуйда ўғирликлар... Негадир ўзимни ёмон одам деб ўйлай бошладим. Яхши ҳислатларим ҳеч ёдимга тушмади.

Таътил таътимади. Ҷқишлар бошланишидан сал олдинроқ ша-
ҳарга қайтдим. Афғи-ангоримни, феълимнинг ўзгарганини кўриб,
дўстларим ажабланишди. «Нима гап, нима гап»лар кўпайди. Яши-
риб ўтирмадим. «Мен синфдошимнинг ўлимга сабабчи бўлдим»
дедим. Улар кўрқиб кетишди. Воқеаларни айтиб бергандим, ку-
лишди.

— Нима, жиннимисан? Қолипга сигмайдиган гапларни га-
пирасан? Вос-вос бўлиб қопсан.

Ўртоқларим мени овугиш учун кўп уринишди.

— Балки Зариф туғма касалдир.

— Ўзи айбдор ҳаммасига. Ўлиска экан.

Аввалига уларнинг бундай далдалари виждонимни бадтар қий-
нади. Нега биз Зарифга шундай меҳрибонлик кўрсатолмадик, деб
ўйлай бошладим. Вақт ўтиб, биров чалғидим. Тўғри-да, нима,
уни бўғиб ўлдирибманми, ё мен бошлабманми ўша томошалар-
ни. Атрофда бундай воқеалар қанчадан қанча. Ким кимнинг ди-
лини оғритмаган. Ўзимни ҳам неча марта мазах қилишмоқчи
бўлишган. Йўл қўймаганман. Неча бор панд еганман. Яшаб юриб-
ман-ку. Ўзи Шавкатда гап.

Хуллас, бу ҳақда бошқа ўйламадим. Аммо... Кунларнинг бири-
да Сарварнинг бедаво дардга чалинганини эшитиб, вужудимга
қалтироқ кирди. Шавкат туҳмат билан қамалганидан кейин-ку бу-
тунлай тамом бўлдим. Назаримда Зарифнинг руҳи биздан ўч ола-
ётгандек эди. Аслида ҳам шундайми, йўқми, ишқилиб хаёлимга
шу фикр ёпишиб олди. Кечалари алаҳсираб чиқадиган бўлдим.

Ўғлимнинг томоғида ўсма пайдо бўлиши ваҳимамни оширди.

Уни операция хонасига олиб кириб кетишгаётганда, худди За-
риф тортқилаётгандек туюлди.

Қўлимда бир қути дори билан операция хонасига яқинлашар-
канман, ваҳимам тарқамаганди.

Хонадан чиққан шифокор мени кўриб кўрқиб кетди.

— Тинчликми? Ўзингизни босинг, операция яхши ўтди.

Аввалига ҳеч гапга тушунмадим. Тушунгач эса қичқириб юбор-
дим. Дўхтирни кучоқлаб, кўтардим.

— Айтгандим-ку сизга, бунинг ҳеч кўрқинчли жойи йўқ деб.
Дарвоқе, нималар кўтариб юрибсиз?

— Ҳамшира дори сўраганди, — қутини унинг қўлига бердим.

Дўхтир дориларга разм соларкан, бошини чайқади.

— Ким айтди буни сизга? Бу дориларнинг ўғлингизга умуман
кераги йўқ.

— Йўғе, — шалвираб қолдим.

Шифокор ўша ҳамширани топиб беришимни талаб қилди. Ортга бурилиб, мен ўша қизнинг ўн метр нарида ранги оқариб турганини кўрдим.

— Тўғриси, ранги эсимда йўқ, — дедим овозимни қизга эшиттириб.

Дўхтир бошини сарак-сарак қилганича, хонасига кириб кетди. Ҳамшира ёнимга югуриб келди.

— Раҳамт сизга... Мен адаштириб...

Унинг адашган-адашмагани менга қоронғу. Бироқ энди адашмаслиги аён эди.

Реанимация хонасига ўтиб, ўғлимни кўрдим У ухлаб ётарди.

Шифохона ҳовлисидаги ўриндиқда муштдеккина бўлиб ўтирган аёлимга, ҳаммаси яхшилигини айтдим.

Шу тобда силкиниб-силкиниб йиғлагим келарди...

СОЯБОН

Яна шарррос ёмғир қўйди. Онамнинг ҳай-ҳайлашига қарамай, кўчага шошилдим.

Азалдан ёмғирни яхши кўраман. Ёмғир томчилари остида сайр қилиш жону дилим. Ёмғирдан кейинги ер ҳидини ҳеч қандай атир ҳидига алишмаган бўлардим.

Шу одатимни деб неча бор шамоллаб қолганман. Шунинг учун онам мени кўчага чиқармасликка ҳаракат қилади. Аммо тўлиб-тошиб турган қалбимга буни тушунтириб бўлармиди, панду на-сиҳатлар билан уни жиловлаб бўлармиди? Асло.

Баҳорни ёмғирлари учун яхши кўраман. Ўтган йили апрелда у менга ҳаётимдаги энг ҳаяжонли дамлардан бирини ҳадя қилди.

Ўшанда мен университетни тамомлаш арафасида эдим. Давлат имтиҳонларига тайёргарлик кўраётгандим. Кутубхонадан қайтаётганимда ёмғир бошлаб қолди. Қувончим ичимга сиғмай, ёш боладай сакрадим. Ёмғир тезлигини ошириб, жалага айланди. Одамлар ўзларини панага ола бошладилар. Мен парво қилмасдим. Бироқ сал ўтмай эгим жунжика бошлади. Шамоллаб қолсам, эртага имтиҳонга тайёргарлик кўролмаслигим, уни кўнглимдагидек топшира олмаслигим мумкин. Қандай йўл тутишни билмай карахт қолдим. Аксига олиб, ёнимда пул олиб чиқмаган эканман. Бирон транспортга минган бўлардим. Пиёдага эса йўл, анча олис.

Худди шу тобда эртақдагидек мўъжиза рўй берса бўладими.

Кимдир бошим узра соябон тутди. Шу тобда мен учун дунёдаги энг раҳмдил инсонга айланган бу саховатпешага раҳмат айтиш учун юзландим. Қаршимда баланд бўйли, кенг елкали, пўрим кийинган, ёши ўттизлар атрофидаги йигит турарди. Нигоҳларимиз тўқнашиши билан юрагим алланечук гупиллаб кетди. Кўзларимни олиб қочдим.

— Раҳмат, — дедим секингина.

— Арзимайди, — йигит ҳам секин жавоб қайтарди.

У исмимни сўрашини, қаерда яшашим, нима иш қилишимни сўраб-суриштиришини кута бошладим. Ярим чақиримча йўл юриб қўйдигу, йигитдан садо чиқмади. Ўзим гап бошлашга негадир журъат қилолмадим.

— Мен манзилимга етиб келдим, — кўп қаватли бино қаршисига етганимизда у менга қараб жилмайди.

— И — и, шу — шунақами, майли бўлмасам.

— Сиз соябонни олиб кетаверинг, шамоллаб қолманг тагин.

— Й — йў — ге, ни — нималар деяпсиз.

Йигит гапимни тугатишимни кутмай соябонни қўлимга тутқазди-да ичкари кириб кетди.

Анчагача нима қилишимни билмай серрайиб туриб қолдим. Бинога кирган-чиққан ёвқараш қилаётганини кўриб, кетмасам бўлмаслигини тушуниб етдим.

Кўзимга жиққа ёш тўлди. Нега у менга гапирмади? Ёки, мен хунук қизманми? Унга нима учун ёқмадим?

Уйга киришим билан ойна олдига бордим. Китоб ўқишимга ҳалақит қилмасин деб сочимни тортиб йиғнагандим. Унчалик ярашмабди. Кийимларимам одми. Энгашиброқ юрганимдан қоатим чиройли кўринмайди. Уффф...

Эртаси имтиҳондан чиқишим билан гўзаллик салонига бордим. Сочимни турмаклатдим. Кейин шейпинг машғулотига қатнашдим. Шу тариқа бир ҳафталарда қалди-бастим анчайин ўзгариб қолди.

Юз-кўзим шундоғам бинойидай.

Дипломимни муваффақиятли ҳимоя қилганим муносабати билан онам сўнги урфдаги кўйлак совға қилди.

Истаган йигитни ром қила олишимга ишончим комил бўлгач, соябон эгасини излашга тушдим. Бино қаршисига бир неча бор келиб турдим. Бир неча йигитни ошиғимга айлантирдим, бироқ уни учрата олмадим.

Олтинчими-еттинчи уринишдан кейин таъбим хира бўлиб уйга келсам, соябонни уч яшар жияним ўйнаб юрибди. Додлашимга бир баҳя қолди. Кўлидан нақ юлиб олдим. У бақариб йиғлашга тушди. Хархашасига қарармидим.

— Вой — бў, эски соябонга шунчами? — опам мендан аразлади.

Эҳ, унга ичимдагини айтолмайман-ку.

Шу кунни уйда мени қаттиқ муҳокама қилишди. Юриш-туришим ўзгариб қолганини, бекор юришим яхшиликка олиб келмаслигини айтиб, зудлик билан иш топишимни топширишди.

Ростданам диплом олганимга икки ойдан ошдию, ҳали иш ҳақида ўйлаб кўрганим йўқ. Ахир ота-онам, ўзлари айтганидай, бекор юришим учун контракт пули тўлаб ўқитишмаган-ку.

Гуруҳдошларим билан телефонлашдим. Уларнинг аксарияти ишга жойлашибди.

— Мен қўшма корхонага ишга кирдим. Яна битта ўрин бор. Аммо раҳбари ниҳоятда қаттиққўл, — деди Сарвар.

Омадимни синаб кўриш учун эртаси унинг ишхонасига йўл олдим. Бахтимга ёмғир ёғса бўладими. Севимли соябонимни кўтарганимча йўлга тушдим.

Раҳбар хонаси эшигини шаҳд ва ишонч билан очдим. Очдиму бўшашиб қолдим. Раҳбар креслосида... у ўтирарди. Қадамимни олдинга ё ортга отишни билмай талмовсирадим.

У қўли билан ўтиринг ишорасини қилди. Рўпарасидаги курсига омонатгина ўтирдим. У тўрт ой аввал кутган саволларим билан муружаат қилди. Жавобларим пойинтар-сойинтар бўлди.

— Ишни эплаб кетишингизга кўзим етмаяпти. Қош-қовоқни камроқ бўяб, кўпроқ китоб ўқиш керак, — у ҳужжатларимни қайтариб берди.

Нима? Қулоқларимга ишонмасдим. Йиғлаб юбормаслик учун лабларимни тишладим. Асабийлашганимдан бўғимларим бўртиб чиқди.

Қабулхонада мени кутиб ўтирган курсдошим қўлидан соябонни юлиб олдим-да, ортга қайтдим.

— Яна нима?

— Эски соябонингиз ўзингизга буюрсин.

Тўрт ойдан буён авайлаб юрган нарсамни нақ отиб юбордим.

Раҳбарнинг кўзлари катта-катта очилди.

Мен эса тез-тез юриб хонадан чиқиб кетдим.

Ҳеч нарсага тушунмаган курсдошим алланималар деди. Аммо эшитишни истамасдим. Бу пайтда ҳиқиллаб йиғлардим.

Бино эшигини тарақлатиб ёгдим.

Йўлга яқинлашганимда, у исмиمنى айтиб чақирди.

Тўхтадим. Орқага қарашга журъатим етмади.

— Жала остида ўйнаб юрганингизда пайқагандим тентаклингизни.

У рўмолчасини узатди.

— Юринг, бафуржа гаплашамиз.

— Фақат соябонни қайтиб беринг.

— Майли, шундоғам уни ташлаб юборардим.

Ортга қайтарганидан хурсанд эдим. Шу боис нима десада эътироз билдирмасликка ҳаракат қилардим.

Шу тарзда мен учун янгича ҳаёт эшиклари очилди.

Яхши ходим ва яхши қиз бўлиш учун астойдил ҳаракат қилдим. Лекин у сира мен кутган гапни айтмасди.

Яна баҳор келди. Ёмғирли кунда кўпларнинг кўзига хунук кўринадиган суюкли соябонимни кўтарганимча ишга келдим.

Столим устида аллақандай совға турарди.

Қизиқиш билан очдим. Янги, чиройли ва қимматбаҳо соябон. Албатта, ундан бўлса керак. Хатиям бор шекилли. Наҳотки севги изҳор қилган бўлса...Афсуски, хатни ўқишим билан ҳаяжонимдан асар ҳам қолмади. «Шундай қилмасам, эски соябонингизни ташламайсиз шекилли». Кўзимдан ёш айланди. Ўзимни хўрлангандай ҳис қилдим. Иккала соябонни ҳам йиртиб ахлат қутисига ташлагим келди. Янгисидан бошлайман деган ниятда уни очдим. Ичидан яна қоғоз чиқди. Концертга чипта экан. Бу одам мени жинни қилиши аниқ.

Совғаларни столим тортмасига жойлаб, энди ширин ўйлар оғушига ғарқ бўла бошлагандим, раҳбар чақираётганини айтишди. Хурсандлигимдан қичқириб юборай дедим.

Эшигини тақиллатмасдан тўғри очдим.

Табассум билан қарши олишини кутгандим. У эса хўмрайганча қоғоз титкиларди.

Тўғри ёнига бордим ва қоғозини четга суриб қўйдим.

— Эсингизни еганмисиз? — бу савол мени ўзимни тутиб олишга мажбур қилди.

— Ке-чирасиз, чақирган экансиз.

— Ўтиринг. Мана бу ҳужжатларни зудлик билан таржима қилиб берсангиз.

У қўлимга узатган қоғозлар йигирма варақча эди.

— Бугунми?

— Ҳа, ишни тугатмагунингизча уйингизга қайтмайсиз.

— Н-нима?

— Бўпти, боринг.

Ё у телба, ё мен.

Бу одамнинг мақсади нима ўзи? Бу қанақа зарур ҳужжат экан?

Қоғозларга кўз югуртирарканман, ғалати бўлиб кетдим.

«Дўстларим қизларни севиб қолишгани ҳақида гапиришса бу қандай туйғу экан деб ҳайрон бўлардим. Синфдошларим, курсдошларим ҳар бирлари неча мартаба ишқ шаробидан тотиб кўришди. Аммо ўттиз ёшга кириб ҳам бу менга насиб этмади.

Ота-онамнинг ёлғиз ўғлиман. Етти қиздан кейин туғилганман. Шунинг учунми қизларга ҳурматим баланд. Баъзиларга ўхшаб қизларни ёлғондан севишни, уларнинг дилини вайрон қилишни ҳеч

қачон истамаганман. Чинакамига севиб қолишни эса ўн олти йилдан буён орзу қиламан. Ҳар гал нотаниш қизни учратганимда бу ўшамикин деб ўйлайман. Бироқ юрагим жиз этмайди. Бир қизнинг ёмғир остида сайр қилиб юрганини кўриб юрагим нақадар ҳаприққанини таърифлаб беролмайман. Шу қадар ҳаприқдики, ҳатто кўрқиб кетдим. Шу кўрқув туфайли у билан танишишга журъат этолмадим. Кейин эса нақ тўрт ой ўзимни койидим. Қанчалар аҳмоқона иш қилганимни тасаввуримга сиғдира олмасдим. Лоақал юзига яхшилиб қарамаганим учун ўзимни ёмон кўрардим. Шундай бўлганида ҳам уни топишим мумкин эди-ку. Хонамга ёш мутахассис кириб келганида юрагим иккинчи бор ҳаприқди. Наҳотки у бир ўтни ўчирмасдан туриб, иккинчисини алангалатса деб ўйладим. Мутахассис билан дурустроқ савол-жавоб қилолмаганимнинг боиси шунда. Қиз соябонни столимга улоқтирганида эса кўрқувим янада улғайди. Бу мен кутган мўъжиза эди. Аммо бу мўъжиза чинакамлигига ишончим комил бўлиши учун ўзимни қўлга олишим, эҳтиросларимни жиловлашим керак эди. Ахир у мен учратган қизлар ичра энг гўзали. Шундай малаканинг ошиғи бўлмаслиги мумкинми? Фаришталардан сулув қиз менга ўхшаган девбаччага кўнгил кўярмикин? Унга кўнгил ёрсам, кўнглим чилпарчин бўлиб қолмасмикин? Бу саволларга олти ой жавоб изладим. Назаримда уларнинг жавобини топгандайман. Энди кўрқувни енга олишимга кучим етади. Балки қизил елканли шаҳзода эмасдирман. Бироқ ундан сахийман. Ҳар қалай эски соябонимни ҳадя қилдим-ку».

Узундан узоқ кўнгил кечинмаларини ўқирканман, юрагим ҳаприққандан ҳаприқарди. Дунёда бошқа бунақа тентак инсон бормикин? Уни нима қилса бўлади? Бир тарафдан ширин энтиксам, бошқа тарафдан «ҳужжат»ларни таржима қилиш ёки қилмаслигимни ўйлаб бошим қотди. Ахир, ундан ҳар нимани кутса бўлади. Ваҳоланки, таржима қилиш қийин эмас-ку, аксинча мароқли-ку деган фикр билан «иш»га шўнғидим. Очиғи, ўз ишимдан бирон марта бунақа қониқиш ҳосил қилмагандим ва ҳеч қачон ишимга бунчалик кунт билан ёндошмагандим. Шу тариқа вази-фамни иш туташидан анча олдин уддаладим. Демак, концертга бориш учун ясан-тусан қилишга бемалол улгураман.

Қоғозларни қўлимга тутганича виқор билан унинг хонасига кирдим.

Анчайин мулойимлашиб қолганини юзидан сезиш қийин эмасди.

— Бунақа шахсий ёзувларингизни менга таржима қилдирманг, дедим иложи борича қовоғимни уйишга уриниб.

— Шунақами, унда бошқа ҳужжат бераман.

— Йўқ, — деярили бақриб юбордим. — Бугунги вазифамни ортиғи билан бажардим. Энди уйга кетмоқчиман. Мени концертга таклиф қилишган.

— Сизга ўхшаган тентакни қайси аҳмоқ концертга таклиф қилибди?

— Бор, шунақа аҳмоқ.

Ҳали, қараб турунг, дердим ичимда, ҳаммаси учун жавоб берасиз.

Эшикдан чиқаётганимда у яна гап отди.

— Ҳарқалай, концертга эски соябонингизни ташлаб борарсиз.

— Ўзим ҳал қиламан.

Уйга келиб, кийимларимни алмашладим. Бекатга яқинлашганимда унинг машинасига кўзим тушди.

— Мени кечиринг, — у бошини ҳам қилди.

Нима дейишимни билмай каловланиб тургандим, у яна пичингга ўтди.

— Кўяверинг, хафа бўлишга сизнинг ақлингиз етмайди ба-рибир.

— Э, боринг-э.

Иккаламиз ҳам шарақлаб кулиб юбордик. Ўша кунни у менга каттакон қуёнча совға қилди. Оппоқ. Яна янги. Эски соябонни қанчалик эъозласам уни ҳам шунча қадрлайман.

Тўйимиз тез кунларга белгиланишини ҳеч кутмагандим. Эртаси кунни унинг уйидагилар совчиликка келишди. Тўй биз илк учрашган кунга белгиланди.

Мана, бугун ўша кун. Ҳозир ҳаяжондан дир-дир титраяпман. Яна ёмғир ёғяпти. Унга миннатдорлик билдириш учун бағрига чопдим...

БУРИЛИШ

Ёмғир потирлаб қуя бошлади. Сапорбой сўкинди. Жаҳл билан болтасини отди. Тонг қоронғусида ҳавонинг авзойи бузуқлигини пайқамаган экан. Йўқса шу тўқайга келармиди. Бу ёқда совуқ юзни тирнайди. Лаънати...

Ўғли эсига тушиб, унга юзланди. Комилжон ёмғирга эътибор бермас, тўронғилнинг майда шоҳларини хафсала билан йиғнар, куртқасининг енгю, шимининг тиззасидан пасти аллақачон лойга беланиб улгурганди.

Сапорбой икки қадам ташлаб, ўғлига етди. Уни қаттиқ бағрига босаркан, юзларини ёмғир ювяптими, кўзёшими фарқлаёлмади.

— Сен араванинг тагига кириб ётақол, ёмғир ҳозир тиниб қолади.

— Сиз-чи?

— Менга балоям урмайди.

— Иккаламизам сиғамиз, калламиз кирса бўлди-да.

Ота-бола бир амаллаб араванинг тагига жойлашиб олишди.

— Сиз кўпам қисинаверманг, дада, — Комилжон отасининг қўлини сиқди.

— Нега қисинарканман, қаердан олдинг бу гапни?

— Кечаси билан босинқираб чиқдингиз.

— Э, бу чарчаганимдан, — Сапорбой ўғлига маъюс тикилди.

Худо шу болани бирон бадавлатроқ, омадлироқ одамга фарзанд қилиб берганида борми...Эҳ... У тонг қоронғусида отасига қўшилиб тўқайга йўл олади, ўтин теради. Икковлон ўтинни аравага жойлаб, бозорга келишади, сотиб рўзғорга у — бу харид қилишади. Комилжон уйга келгач овқатланишни ҳам унутиб, дарс тайёрлашга киришади. Яхшиям дарслари пешинда. Мактабдан қоронғу тушганда қайтиб келади. Овқатини чала еб, дастурхон четида ухлаб қолади.

Кеча ўғлининг синфдоши Сапорбойни йўқлаб келибди.

— Ўғлингизга этик олиб беринг, минг ямоқ бўлиб кетибди ўзиям. Бугун синфдаги болалар устидан роса кулишди, Николайнинг замонидан қолган дейишди.

Сапорбойнинг томоғига нимадир тикилгандай бўлди. Эшик олдига бориб ўғлининг этигини қўлига олди. Ичидан зил кетди. Дунёда ундан ёмон ота бўлмаса керак.

— Эртага ўтиннинг пулига янги этик оламиз, — дарс қилаётган ўглининг елкасига қоқиб қўйди ота.

Тўқайга отланишаркан, Комилжон этигини кияётиб, отасига юзланди.

— Кечаси билан ўйлаб чиқдим, дада. Ҳозирча менга этик керакмас, қиш ҳадемай тугайди. Яхшиси укаларимга совға олиб, уларни кўришга борамиз.

Сапорбой ўглини қаттиқ бағрига босди.

— Яхшиям сени берибди худо.

... — Дада, ёмғир пасайди, турмаймизми, — ўглининг овози хаёлларини бузди.

— Тингунча кута қолайлик.

— Унда мактабга кеч қоламан. Ёмғир...ўзимизнинг ёмғир-ку.

— Шуни айт.

Ота-бола ишга киришди. Қаҳратон совуқда манглайларидан тер оқарди.

Ниҳоят арава ўтинга тўлди. Энди совуқ ҳам, ёмғир ҳам таъсир қилмас, чарчаганларини тан олишни истамай, бор кучлари билан бозор томон судралишарди.

Ёмғир ёққани учунми бозорга ўтин тушмабди. Киришлари билан харидор топилди.

— Яхшиям қишда газни илиб қўйишади, — ишшайди Сапорбой ўғлига.

Комилжон шу тобда кўзларини отасидан яширар, уни бу ердан тезроқ олиб кетишни ўйлай бошлаганди.

— Дада, уйга кетайлик, совуққотяпман.

— Укаларингга конфет олайлик, ўзинг айтдинг-ку.

— Эртага оламиз, ҳозир кетайлик.

Аслида ўтган-кетган уларга ёвқараш қараётганини Сапорбой ҳам сезган, уларга эътибор бермасликка ҳаракат қилаётганди.

— Нима бало, жинни бўлганмисан дейман. Юришингни қара, беномус, осилиб ўлганинг яхшимасми ундан кўра.

Сапорбай овоз келган томонга ялт этиб қаради: Санам, орасида кийинган, ёнида 35 — 40 ёшлардаги киши.

— Сенга айтган собиқ эрим шу, энди тушунгандирсан, ҳаётим қанчалар аянчли кечганлигини.

— Афсус, — олифта Санамнинг қўлини сиқиб қўйди.

Сапорбой муштини тугди. Комилжон уни тортқилади.

— Юринг, кетайлик, илтимос, жанжал қилманг... Турмада ётганингизда ёлғиз кўрқдим.

Сапорбой тишини гичирлатди.

— Сен-чи, сен уялмайсанми, бу юришингдан. Отанг-ку алла-қачон тамом бўлган, — Санам ўглига юзланди. Кейин сумкасини очиб, пул санади. — Ма, эгнингга бир нарса ол. Йўқ, яхшиси мен билан юр.

Комилжон орқага тисарилди.

— Ўзимизнинг пулимиз бор.

— Бетофиқ, боланинг ҳаётини захарлашмиди мақсадинг. Бо-қолмасанг, нима қилардинг олиб қолиб. Шошмай тур-чи, сени оталик ҳуқуқидан маҳрум қилдирмасам, — Санам собиқ эрига нафрат билан тикилди.

— Э, боре, — Сапорбой сўкинди. Ўғли яна қўлидан тортди. Ота индамай боласига эргашди.

— Укаларимга салом денг, опа, — Комилжон орқасига қараб онасига қўл кўтарди.

Санам йиғлаб юборди.

— Мен билан юр, жон болам.

Комилжон бош чайқади. Отасининг қўлларини қаттиқ қисди.

— Менга қара, бошим оғрияпти, бор, бир шиша ароқ олиб кел, — ўн қадамча юргач ўғлини туртди Сапорбой.

Уйга жимгина киришди. Сапорбой кийимларини ечиб, даҳ-лизга отди. Ювинишни ҳам истамай, хонасига кириб, кроватга чўзилди.

Комилжон аввал пиёз тўғради, пиёлани артди. Ароқ билан газакни кроват ёнига қўйиб чиқиб кетди.

Дарс тайёрлагиси келмади. Хонага хафсаласиз кўз югуртирди. Сувоқлари кўчиб кетган, деразага парда олишга ҳам пул орттира олишмайди. Палос устидаги кўрпачалар кир бўлиб кетибди. Тўрда яшик устида эски телевизор. Ўртада йиртилиб, оқариб кетган клёнка. Устида қотган нон, ювилмаган икки пиёла. Комилжон хўрсинди-да, хонани тозалашга киришди...

...Сапорбой пиёзни гичирлатиб тишлаганича, пиёлани тўлди-риб ароқ сипқорарди.

...Ҳаммасига ўзи айбдор. Омадсиз, ношуд, нотавон. Толесиз, бедавлат. Гоҳида нега яшаётганини ҳам билмай қолади. Санам осилиб ўлсанг бўлмасмиди деди-я. Жон деб осиларди Комилжон бўлмаганида. Етимликнинг нималигини у қаердан билсин. Одам-нинг яхшими, ёмонми, кўрми, соқовми, ота-онаси бўлгани яхши. Агар етим бўлмаганида у ҳам ҳаммага ўхшаб бахтли турмуш ке-чирарди.

У ҳам болалигида Комилжон каби зийрак, тиришқоқ эди. Мактабда ҳам, институтда ҳам аълога ўқиди. Ҳатто мактабни олтин медалга, институтни имтиёзли дипломга тамомлаши мумкин эди. Лекин уни қувватлайдиган одам топилмади. Агар амакиси озгина қўллаб юборганида, ҳозир олимми, амалдорми бўлиб кўкрагини кериб юрган бўларди. У-чи, бор-йўғи колхоз агрономи бўлди.

Йўқ, амакисини бекор айблаяпти. У шўрлик болаларидан ортиб нима қилиб берсин. Боқди, кийинтирди, уйлантирди. Бир амакининг ишини қилди. Аслида бошига етган беъмани феъл-атвори.

Киши ҳеч қачон ўзига паст назар билан қарамаслиги керак экан. Болалигида мен иккинчи даражалиман деб амакиваччаларига бош эгди. Талабалигида камбағалман деди. Ҳеч киммасман деган ақидани шуурига мажбурлаб сингдирди. Шу ақидаси туфайли бекор кимсага айланди.

...Санам билан ёмон яшашмади. Уй солишди, фарзандли бўлишди. Штат қисқартириш деган бало бошланиб, ишсиз қолди. Санам бошқа иш топиб берди. Аммо у хотинининг орқасидан ишли бўлди деган маломатни эшитишни истамасди. Ҳозир ўшанда қанчалар ахлоқлик қилганлигини, бунинг жазоси нақадар оғир бўлганини ўйлаб ич-ичини ейди. Аммо энди нима фойда.

Ётганга берсанг менга бер деганича уйда ётаверди. Улфатлари йўлиқса, бир-икки пиёла ароқ ичиб, кўнглини хушлаб, урф бўлган кўшиқларни хиргойи қилиб юраверарди. Бора-бора хотини уни менсимайдиган бўлди. Бекордигини ҳар кунини ўн-ўн беш марта эслата бошлади. Сенинг кирингни юиб, нима кўрдим дея кир-чирини унга ташлади. Ишлаб чарчаганини баҳона қилиб овқат қилмайдиган бўлди. Бекор ётгунча уйга қарасангиз бўлмайдими деб минғирлашлари Сапорбойни жонидан тўйгазди. Бир кунини ботир бўлиш учун ичиб олди-да, бошлаб сўқди. Хотини ҳам қолишмади. Жаҳл устида қўлига эрк берди. Оқибатда ўн беш сутка қамалиб чиқди.

Қамоқдан келса уйи ҳувиллаб ётибди. Ажрашишди. Комилжон — саккиз яшар ўғли отам билан қоламан деб оёқ тираб туриб олди.

Санам эрга тегиб, ҳаётини тўғирлаб олди. У билан кетган икки фарзанди ҳам яхши яшаётгани аниқ.

Аммо у гоҳида Комилжонни бир бурда нонга зор қилади. Шундай тўқчилик замонида оч қолишаётганига чидай олмайди. Аламини ичкиликдан олади.

Ҳовлиси катта. Комилжон ҳар йили кўчат ўтқазайлик, сабзавот

экайлик деб минг марта ёлворади. Хўп-хўп дейди-ю, бошига бормайди. Янтоқ босиб қолаверади. Бола шўрлик ўзича нималардир қилмоқчи бўладию, эплломайди.

Кўшниларида бирининг ҳовлингга мен қарай, нима эксам ҳосилнинг ярми сеники дегани унга жуда қўл келди. Ўзимнинг тўрт мучам бут-ку деб ўтирмасдан, унга берди. Ўша кўшни ҳар йили халталаб, картошка, пиёз, сабзи беради. Гоҳ-гоҳида виждони уйғониб, одам бўлишга аҳд қилади. Аммо бир пиёла ароқ сипқорғач, ҳаммасини унутади.

Сапорбой пиёлани отиб юборди. Кўз олдида Комилжоннинг мурғак чеҳраси келди. Сен ҳам отамисан, сўради ўзидан. Балки ростданам, ўлгани яхшидир? Болалар уйида ҳам ундан минг чандон яхшироқ қарашади-ку. Шундая ярамас ота билан яшаб Комилжон ким бўлади. Орзуларидан асар ҳам қолмайди. Ҳаётга иштиёқи сўнади. Унга ўхшаб итдай хор бўлади. Яхшиси, ўзини ўлдиради...

Сапорбой ўрнидан турди. Гандираклар ташқарига чиқди. Ўн қадамча юргач, балчиққа тойиниб йиқилди.

Кўзини очиб, ўзини шифохонада ётган ҳолда кўрди. Комилжон тепасида мунғайиб ўтирарди. Аввалига нима гаплигини тунунмай у ёқ — бу ёққа аланглади.

— Дада, — ўғли уни кучоқлаб олди. — Кеча дарсдан келсам, ташқарида ётган экансиз. Овоз берсам, индамадингиз. Кўрқиб кетдим. Кўшнилари чақиргандим, юрагингизни текшириб кўриб, тирик дейишди.

Ўғлининг гапларини эшитаркан, Сапорбой ўзидан ҳижолат торта бошлади. «Қанақа одамман-а? Одамманми ўзи?».

Ўғлини қаттиқ бағрига босди.

— Янгилик бор, — шивирлади Комилжон.

— Хўш?

— Сиз агрономсиз-а?

— Қўй, болам, шуни эслатма.

— Биологияни биласизми? — Комилжон савол беришда давом этди.

— Ҳа.

— Мактабда биологиядан дарс берган бўлармидингиз?

Сапорбой шарақлаб кулиб юборди.

— Нималар деяпсан, мендан қанақа ўқитувчи чиқсин?

— Чиқади, мана кўрасиз. Мактабимизда биттагина биология ўқитувчиси бор эди. Уям бошқа ишга ўтиб кетибди. Бу ҳафта биз

ботаника ўтмадик. Шунда сиз ёдимга тушдингиз. Директоримизга сиз ҳақингизда айтиб бердим. У киши олдимга келсин, дедилар.

— Эй, худо, сен менинг отаммисан ё боламмисан?

Уч кундан сўнг шифохонадан чиқишга рухсат беришди. Қўни-қўшниларининг хабар олиб туриши Сапорбойни янгича ўйлашга ундади. «Ўзим унутсам ҳам, одамлар мени унутишмабди, демак ҳаётдан нимадир умид қилишга ҳаққим бор» деди ўз-ўзига.

Уйига келиб саранжом-саришталикни кўрган Сапорбой баттар ҳайратланди.

— Дада, мана буни қаранг, — ичкари кириши билан Комилжон унга кроватга ёйиб қўйилган костюм-шимни кўрсатди.

Талабалиқдаги кийими.

— Буни қаердан олдинг?

— Кўрада эски кийимлар тугилиб осилган экан. Шуларнинг орасидан.

Ўғлининг қистови билан Сапорбой уни кийди. Бинойидай экан. Шу кунгидек мактабга бориб, директорга учрашди. Уни синов муддати билан ишга олишди.

— Агар ўрганиб кетсангиз, иккинчи мутахассислик учун ўқишга топширасиз, — деди директор.

Янги ҳаёт бошлашга иштиёқ бутун вужудини қамраб олди. Энди ортга қайтмайди...

ЙИҒИ

Ўтган гал мозоринг ёнига мактубимни қўйдиму, даҳшатга тушдим. Бу телбанамо ҳаракатим маънисини не, ниятим нима? Ҳозир ҳам вужудимда қайнай бошлаган нотаниш куч—руҳимда бош кўтарган ниманингдир тафтини босиш учун қоғоз қоралай бошладим. Ўша вужудимдаги ниманидир енгитиш оғир. Ўлимдан—да сўзини қўшиб қўйиш ҳам ножойиз бўлмас. Аслида уни енгитишни истамайман ҳам. Ҳаммасига ақлим етади. Фожиамни кўриб-билиб турибман. Орқага йўл излайман, тополмайман. Тинмай хаёл сураман. Ўзим ҳақимдаги ўйларимдан, чиқарган хулосаларимдан кўрқиб кетаман. Баъзида ақлдан озаётганимни сезиб қоламан. Нақадар шармандалик.

Ҳар сўзни ёзаётганимда қаршимда тургандайсан. Нигоҳларинг юрагимни тешиб юборай дейди. Қарашга ботинолмайман.

«Биз фақат ўлганнинг орқасидан аза очишга яраймиз». Бу сенинг гапинг. Балки қаердадир ўқигандирсан. Айтсанг, гашим келарди. Ҳозир ҳар дақиқа такрорлайман. Қай биримизга аза очаётганимни фарқлай олмайман.

Ҳеч қачон ўзинг ҳақингда гапиришни истамасдинг. Одамларда беғамдай таассурот қолдирардинг. «Нақадар бахтиёрсан» дейишарди сенга. Ҳавас қилишарди. Иккаламиз бир гуруҳда таҳсил олардик.

Ёз эди. Имтиҳонларга тайёргарлик кўраётгандик.

Илҳом қулоғимга шивирлаб қолди.

— Суюнчи бер... Сени севармиш...

Яйраб кулдим.

— Ким айтди бу гапни?

— Ишонмасанг кузат. Шўрликнинг кўзлари ғамгин, нигоҳлари ўғринча-ўғринча сенга қадалади, — Илҳом бу гал баланд овозда қандайдир асарни ифодали ўқиётгандай гапирди.

Имкон қадар қадамнингни тезлатиб хонадан чиқиб кетдинг. Қий-қириқни авжидан олдик. Тўғриси, биз сен ҳақингда кўп гаплашар эдик. Фарҳод болалар уйида тарбияланганинг, ота-онанг йўқлиги ҳақида гапирганидан кейин сенга қизиқишимиз ошганди. Нимагадир биз болалар уйида тарбияланган қиз енгилтак бўлади деб ҳисоблардик.

Илҳомнинг шу гапи баҳона зимдан кузата бошладим. Кўзларинг чинданам кўпинча менда бўларди.

Бир куни болалар билан ўтириб хат ёздик. Жавоб қилмадинг. Иккинчи, учинчи... Ҳаммаси бесамар кетди.

Йигитларга худо берди. Танаффус пайтлари бири олиб, бири кўярди.

— Сизга севги изҳор қилсам, индамайсиз.

— Ошиқлик ноалари битавериб, сиёҳлар тугади.

Дарслардан сўнг нарсаларимни йиғиштираётгандим, ёнимда пайдо бўлдинг.

— Гапим бор, — асабийми, ҳаяжонли ҳолатда эдинг.

— Эшитамиз-да, — суюлдим.

Хонадан чиқиб кетавердинг. Кўчада орқангдан етдим.

— Хўш?

— Мени ҳақорат қилмаслигингизни талаб қиламан, — қатъий оҳангга гапирардинг.

— Ие, севиш ҳақорат эканми?

— Илтимос, — кўзинг ёшланди.

Шу ҳолатингда қандайдир масъум, покиза бир малакками, гўдакками айландингки, кўзларимни узолмай қолдим. Қўлларим билан ёшларингни артдим ва томчини ўпдим. Фамгин табассум қилдинг.

Иккаламиз институт ёнидаги боғни айландик. Қош қорайгунча суҳбатлашдик.

— Балки, сизни чинданам яхши кўрарман. Бироқ, тинч кўйинг, илтимос. Юрагим шундоғам илма тешик. Кимгадир суянгим, ишонгим келади. Хаёлимда сизга таянаман. Агар сиз ҳам менга суянчиқ бўлолмасангиз, яшашга кучим қолмайди.

— Албатта суянчиқ бўламан.

— Қўлингиздан келармикин?

Сенга шундай ваъдаларни бериб ташладимки, ўша пайтда уларга ўзим ҳам ишонгандим. Аслида ҳам ваъдаларим рост эди, самимий эди.

Шу-шу сен нигоҳларингни олиб қочадиган, мен таъқиб қиладиган бўлдим. Шу даражада ўрганиб қолдимки, бир лаҳза ҳам ёнингдан жилгим келмасди. Ётоғингга ярим тунда кўйиб юборар, хонамга киргач, соғина бошлардим. Сонияма-сония санаб неча йилда тонг оттирардим.

Назаримда сендай оқила қизга бахтиёрлик муносибдай эди. Навбатдаги таътилда уйланишга қарор қилдим. Гуруҳдаги болаларга бу ҳақда айтгандим, устимдан кулишди.

Қишлоққа келиб, ота-онамга ҳам қароримни айтдим. Улар ҳам болалар уйида тарбияланганини эшитиб эсанкираб қолишди.

Тўйимиз бахтли ҳаётимизга нуқта қўйди. Сенга нега уйланганимни ўйлаб ўйимга етолмасдим. Ниҳоят, ичим ачиганлигини ўйлаб топдим. Бироқ бу ҳам овутолмади. Таскин топиш учун сени янги-янги усуллар билан азоблай бошладим.

Сен исён қилмадинг, чидайвердинг.

Лекин мен сенсизликка қандай чидайман?

Биласан, суратларингни ёмон кўрардим. Улар менга ёқмайди-ган ўтмишингни эсимга соларди. Йиртиб ташлашингни қаттиқ талаб қилардим. Яқинда излаб қолдим. Китоб жавонидан — Достоевскийнинг китоблари орасидан уч-тўрттасини топдим. Аллақандай қоғоз ҳам сирғалиб тушди. Таниш ёзув. Икки оғиз гап: «Менга бир дона гул совға қилармикансиз». Қичқириб юбордим. Бугун қабринг пойига кечагидан ҳам кўп гул қўйиб келаман. Ҳеч қачон одатимни қанда қилмайман ҳам.

Кўп такрорлайдиган шеъринг эсингдами, «Одамлар шод, одамлар хурсанд, биз одам эмасми, Осима».

«Одаммассан» дердим. Индамасдинг.

Сени яхши кўрмаслигимга, ачинганим туфайлигина уйланганимга ўзимни ишонтириб юрардим. Ўлимнинг ҳақидаги хабар бутунлай эсанкиратди. Ерга кўмиб бўлганимдан кейингина телбаларча севишимни англадим.

Ишда эдим. Укам хонамга ҳовлиқиб кириб келди.

— Янгамни машина уриб кетибди, — киприклари пирпирарди. Негадир асабийлашдим.

— Яхши бўпти. Ўзи уни эртарақ жиннихонага ётқизсам бўларкан. Юргандир-да йўлда ивирсиб, — сўқиндим ва шу заҳоти вужудимга ғалати қалтироқ кириб, бўшашиб қолдим. — Нима, ўлибдими?

Укам бошини эгди. Индамай чиқиб кетди. Қандайдир ёвуз куч бўйнимдан қисгандай бўлди. Ўзимни босишга ҳар қанча уринмай, барибир тутолмадим. Стол тарақлаб устидаги нарсалар сочилиб кетди. Укам даҳлизда кутиб турган экан, елкамдан тутиб уйга олиб келди.

Онам юзларингни артаётган экан. Чеҳранга термулиб, нақадар гўзал, бокиралигингни ҳис қилганим сайин, вужудимни нимадир кемира бошлади.

Эртаси тупроқни ўзимнинг устимдан тортгандай бўлдим.

Шу-шу атрофга аланглаб сени излайман. Уришган пайтларим кўп ёдимга тушади.

— Майли, — дердинг. — Уришиб-уришиб хумордан чиқиб қолинг. Ҳали сизни бир йиғлатиб кетишим бор-а.

— Кетавер, — бўш келмасдим. — Худди бировнинг кўзи учиб тургандай гапирасан.

— Майли, бу дунёда чидайман. Бироқ унутманг, жаннатда ҳаргиз сиз билан бирга қолмайман.

— Ҳали жаннатданам умидвормисан?

Сукунат бағрига фарқ бўлардинг.

«Биласизми, нега эртақлар мурод-мақсадга етилган жойда тугайди. Одамлар бахтиёрликни кўтаролмайдилар» дегандинг бир гал. Биз кўтарамиз деб ваъда бергандим.

«Одамлар ўзига нима кераклигини билмайди» дегандинг яна. Ёдимга тушган ҳар сўзинг юрагимга тиедай санчиляпти.

Айбдорлигингни тан олсанг, оқлашга ваъжинг бўлмаса қийин экан. Ҳатто ашаддий жиноятчи ҳам қилмишига жўяли асос топиб бера олади. Мен-чи? Сени ўлдирдим... Нега? Нега? Нега?

Ҳамиша ҳамма нарсани тўғри тушунардинг. Ҳақорат қилишса ҳам ҳатто. Илтимос, мени ҳам тушун... Сенга ҳар куни мактублар ёзаман. Майли, хумордан чиққунингча йиғлайман. Мозоринг ёнида кўзёшларимдан ниҳоллар унгунача йиғлайман. Фақат қиёматда мендан юз ўгирма...

ГУЛБАҲОР

— Мен ота-онамнинг измидан чиқиб бирон нима дейишга ожиз қолдим, — Фарҳод кўзларини олиб қочди. Гулбаҳор кўрпачанинг бир четига омонатгина ўтирди-да, бошини деворга суяди. Ичидан отилиб келаётган исёни тўхтатиш учун рўмолининг учини тишлади, аммо кўзларига кучи етмади. Шошқатор ёшлар юзларини ювди.

— Майли, — бу сўзни узиб-юлиб, минг бўлиб айтди. — Пешона экан.

— Тушун, менгаям осонмас. Сен...сен...жуда яхшисан. Аммо нима қилай, менам орзу-ҳавас кўрсам дейман... нимага яшаётганимни билмай қоламан гоҳида. Таъна-дашномлар бўғзимга келади. Уларсизам... биров тўйга айтиб келса ичимда бир нарса узилгандай бўлади. Ўзимнинг тўй беролмаслигимни, уйимизда ҳеч қачон байрам бўлмаслигини ўйласам...

— Мен сизга ҳеч нарса демаяпман-ку, — Гулбаҳор эрига илтисқоли нигоҳ ташлади.

— Илтимос, қарама, — Фарҳод орқа ўгириб ўтириб олди.

— Яхшиси, мен ҳозироқ кета қолай. Кеч киришини кутишга тоқатим йўқ, — аёл ўрнидан кўзгалди. Эр ҳеч нима демая ташқарига чиқиб кетди.

Гулбаҳор тугунини тугиб қўйганига бир ҳафтадан ошганди. Қайнона-қайнотаси қариндошларини чақириб, маслаҳат қилишаётгандаёқ бу уйдан насибаси узилаётганини сезганди. Начора...

Фарҳод билан севишиб турмуш қуришди, кўпларнинг ҳаваси келадиган яхши кунларни бошдан кечиришди. Аммо бир кам дунё экан. Худо уларга фарзанд бермади. Учрамаган дўхтирию табиби қолмади. Олдин мол-ҳол, гилам-пилам дегандай, узук-зиракларини ҳам сотди. «Дунё топилади, фарзанд топилмайди» дерди қайнотаси.

Келинчакнинг бола олиб сақлаш ҳақидаги фикрига бутун оила қарши чиқди. «Фарҳод ёлғиз ўғлимиз бўлса, уруғимиз тугаб кетадими». 70 яшар қайнотасининг кўзидаги ёш Гулбаҳорнинг юрак бағрини ўртаб юборди. «Айб менда экан, кетақолай» деди юрак ёриб. «Озгина чидайлик, ким етти йилда, ким тўққиз, ким ўн икки йилда фарзандлик бўлади» келинига ичи увишди Жумагул онанинг.

Ана-мана билан ўн икки йил ҳам ўтди. Энди умид қолмади. Фарҳод аламини ичкиликдан оладиган бўлди. Гулбаҳорнинг ичи қонга тўлди гўё. Бу юртлардан бош олиб кетгиси келди. Мана, ўша машғум кун ҳам келди. «Майли, — далда берди ўзига. — Бу дунёда бепарзанд бир мен эмас-ку. Ўзимни деб бировнинг бахтига тўғаноқ бўлмай».

Тугунини қўлига олиб, ҳовлига чиқди. Ён-атрофга сўнги бор назар ташлади. Қайнота-қайнонаси билан хайрлашмасликни маъқул топди. Жимгина чиқиб кетди.

Кўча-кўйнинг гапига чидаш осон бўлмади. Ким йўлиқса, маслаҳат қилади, ўзича далда берган бўлиб, ярасини янгилайди. Уларни эшитиш ўлимдан оғир. «Сизларга нима» деб жеркиб ташлагиси келади гоҳида. Аммо тишини қисади. Ҳеч ким билан гаплашмасликка, кўришмасликка ҳаракат қилади. Шундай кунларнинг бирида янгаси гап очиб қолди:

— Гулбаҳорхон, сизни сўраб келишди.

— Нима? Ким? — Гулбаҳор бирон таниши йўқлаб келган бўлса керак деган хаёлга борди.

— Бир киши, хотини оламдан ўтган экан, беш боласи бор эмиш...

— Тушунмадим, — Гулбаҳор бир муддат каловланиб қолди.

— Совчи келди.

Янгасининг қисиниб-қимтиниб айтган бу сўзлари Гулбаҳорни ўйлантириб қўйди. Она бўлишини, бир эмас, беш қоракўзнинг она деб чақиринишни ўйлаб... розилик берди. Уйидагилар ундан бундай жавоб кутишмаганди. Ҳатто янгаси ҳам.

— Ўйлаб кўряпсизми, бир эмас, икки эмас, беш бола. Яна ҳаммаси ёш, кичкинаси тўққиз ойлик, онаси уни туғаётиб оламдан ўтган экан.

— Яхши-ку. Мен ҳамиша болаларим кўп бўлишини истаганман.

Бошқа гапга ҳожат қолмади. Гулбаҳорни ҳафтага қолмай узатишди.

Янги уйда уни куёв бўлмишнинг бир-икки қариндошлари кутиб олишди.

Гулбаҳор эрталаб болалар билан танишди.

Илк учрашувда уларнинг ўғай онани хушламаётганини сезиш унча қийин бўлмади.

— Сиз бизни урасизми? — очик саволга тутди беш яшар Сарвар.

— Йўге, нега энди? — ажабланди Гулбаҳор. — Бу гапни қаердан олдинглар?

— Янгам айтди, ана энди кўрасизлар, менга берган азобларингиз ҳаққини ўтай онангиздан оласизлар, деди.

— Янгам бизга ёмонсизлар дерди. У бизни урарди, — Азиза йиғлаб юборди. — Биз ўзимизнинг онамизни соғиндик.

Гулбаҳор қизалоқни бағрига босди.

— Ахир мен сизларнинг онангизман-ку, наҳотки мени танимаётган бўсангизлар. Шунчалик ўзгарибманми?

Болаларига бир-бир кулиб қараб чиқди. Ҳаммаларини бағрига босди.

— Энди сизларни ташлаб кетмайман.

— Онажон, — биринчи бўлиб Умрбек унга интилди. Илк бора бундай ном билан чақирилаётгани учун Гулбаҳорнинг кўзларидан шошқатор ёш оқди, юраги гупиллаб кетди.

Болалар билан тез тил топишди. Ҳафта ўтмай улар ростданам ўз оналари қайтиб келганига ишонишди.

Турмуш ўртоғи янги оиласидан, унинг муомаласидан, меҳрибонлигидан, айниқса болалар билан муносабатидан миннатдор. У ҳатто бир-икки марта биринчи оиласи тушига кирганини, «болалардан хотиржамман, энди руҳим тинч» деганини ҳам айтиб қолди.

Орадан икки йил ўтди. Қишнинг ўрталари эди. Қалин қор ёғди. Карим ака уйда озиқ-овқат камайганини баҳона қилиб йўлга отланди. Гулбаҳор бори билан амаллаб тураминиз, деганди, хўжайини кўнмади.

— Қўйсангчи, болалар илиги тўқ бўлиб ўсиши керак.

Эрини кузатиб қўйгач, Гулбаҳор ҳамир қорди. Тандирни энди оқартириб, нон ёпишга киришганди ҳамки, дарвоза ваҳимали тақиллади.

— Ойи, сизни сўрашяпти, — югуриб келди Сарвар

— Шу ерга чақирақол, ўғлим.

Сарварнинг изидан ўттиз ёшлардаги йигит кўринди. Ташвишли хабар олиб келгани шундоқ юзидан сезилиб турарди. У хол-аҳвол сўрашдию, мақсадга кўчолмай биров каловланиб турди.

— Гапингизни айтаверинг, — қистади Гулбаҳор.

— Ҳалиги... Карим акани олиб келгандик.

Аёл анграйиб қолди.

— Олиб келгандик... қанақасига... унга нима қилди?

- Ҳ...ҳалиги...машина аварияга учрабди.
- Нима? Қанақа машина? Қанақа авария? Илтимос, гапирсангизчи? — Гулбаҳорнинг қўлидаги рапида тушиб кетди.
- Такси машинаси йўлдан чиқиб кетибди.
- Нимага дўхтирга обормадинглар? — Гулбаҳор деярли бақриб юборди.

Йигит бошини эгди:

- Бандачилик...

Гулбаҳорнинг қулоғига бошқа гап кирмади. Ўша уни нонни ким ёпди, ким уни ичкари олиб кирди, эсида йўқ. Кўзини очганида уйи тўла одам эди.

Маъракалари бирин-кетин ўтиб борардию, аёл ҳеч ўзини ўнглаб ололмасди. Шундай ғамнок кунларнинг бирида Азизанинг гапи уни ҳаётга бошқачароқ қарашга ундади.

— Ойи, бизни ташлаб кетасизми? — бу савол онани чўчитиб юборди. Қизига анграйиб қаради. Унинг йиғидан шишиб кетган кўзларини кўриб, нима гаплигини сўради.

— Саида борку, амакимнинг қизи, бирга келаётгандик, энди Гулбаҳор янгам ҳам кетади, ким билан яшайсизлар деб қолди. Шу ростми?

— Нималар деяпсан? Ҳеч қачон, ҳеч қачон кетмайман, — Гулбаҳор қизалоқни бағрига босаркан, мана шу норасидаларнинг тақдири энди унга боғлиқлигини, шулар учун ҳам ўзини тутиб олиши лозимлигини англади.

Ўрнидан туриб, ҳовлига чиқди. Баҳор келиб, кунлар илиб кетганини энди сизди. Атрофга кўз қирини ташларкан, анчадан буён супурилмаганидан бетартиб аҳволга келиб қолганини кўрди. Лабини тишлади.

— Бугун ҳашар қиламиз, — у болаларини ёнига чақирди. Қизига кичкинтойга яхшилаб қарашни топширди. Учала ўғли билан ишга киришди. Улар ҳовлини тартибга келтиргунларича қоронғу тушди. Гулбаҳор болаларни мақтаб-мақтаб, ичкари кирди. Улар анчадан буён тузукроқ овқатланишмаган ҳам эди.

— Сизларга бир ош қилиб бераман, — дея овқатга унади.

Ниҳоят, уйга файз кирди. Болаларнинг дилларидаги маъюслик бир муддат тарқагандай бўлди. Овқатдан сўнг бафуржа гурунглашиб ўтирдилар.

— Онажон, биз билан қоласизми? — болалар бу саволни учтўрт марта беришди.

Гулбаҳор уларни яхши кўришини ҳар қанча таъкидламасин, болалар унга ишонмаётгандек эди.

Эрталаб, катта фарзандларини мактабга жўнатиб, кичкина қиз-часини ўйнатиб ўтирганди, дарвоза очилиб қайноғалари кириб келишди.

— Энди, келин, маслаҳатли иш бор, — гап бошлади катта қайноғаси. — Шу... сен уйингга кетавер, қўйналиб ўтирма, ҳаётингни янгидан бошла. Болаларни ўзимиз бўлишиб оламиз.

Гулбаҳор титраб кетди.

— Мен кетмоқчи эмасман.

Ундан бундай жавоб кутишмаган шекилли, қайноғалари бир-бирларига ҳайрон бўлиб қарашди.

— Бу нима деганинг? Ахир улар сенинг болаларинг бўлмаса?

— Нега энди, улар менинг болаларим.

— Биз маслаҳатлашиб қўйгандик, — қайноғаси овозини бандлатди. — Мана, Ражаббойнинг ўғли мактабни тугатди. Яна икки ўғли бор. Биласан, ҳозир уй солиш осон эмас. Шунинг учун уйни унинг катта ўғлига бермоқчимиз.

— Нималар деяпсиз, — Гулбаҳор ўрнидан туриб кетди. — Менинг болаларимчи, улар кўчада қолишадими?

— Ўзимиз тарбиялаймиз дедик-ку, — кичик қайноғаси дўқ оҳангида гапирди.

— Аввалги сафаргидайми? — киноя қилди Гулбаҳор.

— Бу сенинг ишингмас, бугуноқ уйни бўшат, — кичик қайноға ҳам ўрнидан турди.

— Бекорларни айтибсиз, — Гулбаҳор қошини чимирди. — Мен содда бўлсам экан, нима десангиз кўниб кетаверадиган. Бу уй менинг ҳам уйим. Бу ердан кетмайман.

— Майли, майли, — катта қайноға мураса таклиф қилмоқчи бўлди — Хўш, қанча пулга рози бўласан?

— Ҳеч қанча. Қонун мен томонда, билганингларингни қилинглар. Ҳозир уйимдан чиқиб кетинглар. Қайтиб қораларингни кўрмай. Уят, хайф сизларга. Етимларнинг ҳаққидан кўрқмайдиган нокаслар, укасининг руҳини топтаган аблаҳлар, — Гулбаҳор шаҳд билан бориб дарвозани очиб, йўл кўрсатди.

— Оғзинга қараб гапир, бу уйга эгалик қилишга ҳеч қандай ҳаққинг йўқ, тайёрга айёр бўлмоқчимисан, тушингни сувга айт, укамизнинг уйини сендайларга бериб қўймаймиз, — қайноғалар чиқиб кетишаркан, бўш келмаслик учун ўзларича минғирлашди.

Улар-ку кетишди. Куни бўйи аёлнинг боши оғригани қолди. Кетиш... осонми? Бешта болани ташлаб кетса, нима деган одам бўлади? Эртага... Худога нима дейди?

Кечкурун қайноғалари Гулбаҳорнинг ота-онасини бошлаб келишди. Аёл уларга ҳам қатъий қарорини айтди.

— Мен кап-катта аёлман, ўзим учун ўзим жавоб бераман.

Унга дўқ-пўписа ҳам, ялиниб-ёлворишлар ҳам қор қилмади.

— Эртага пушаймон бўлиб юрмагин, — йиғлади онаси. — Етим бола асрасанг, оғзи-бурнинг қон бўлар деб, ота-боболар бекорга айтишмаган.

— Пешонамдан кўраман, — аёлнинг охири гапи шу бўлди.

— Бўпти, унда биздан бирон марта ёрдам сўрама, дардингни хасрат қилувчи бўлма, — кетишди уйидагилар.

Қайноғалари маҳалла қўмитасига мурожаат қилишди. Оқсоқоллар аёлнинг ёнини олди. Қайноғаларига инсоф битдими ё курашиш бефойдалигини тушунишдими, бошқа безовта қилишмади.

Энди олдинда бошқа ташвиш бор — болаларни эл қатори тарбиялаш, едириб-ичириш, кийинтириш керак. Шунча гап-сўзлардан кейин ҳамманинг кўзи уларда бўлиши аниқ. Кўпчилик уни уй учун болалар билан қолди деб ўйлашаётган бўлса керак. «Мен кучли ва қатъиятлиман, — ўз-ўзига таъкидларди аёл. — Сув келса симиришга, тош келса, кемиришга қодирман».

Поликлиникадан қўшимча иш олди. Маҳалладаги тикувчи қизга шогирд тушди. Болаларига йигирматача товуқ олиб берди. Кун тунга, тун кунга уланиб вақт ўтаверди. Елиб-югуришлари бекор кетмади. Рўзгорини анча-мунча эглаб олишди.

Ҳар куни болалари билан бир соат ўтириб, дарс тайёрлашни қанда қилмасди. Ҳар қанча иши кўп бўлмасин, чарчамасин, асосий мақсади болаларни тарбиялаш деб билган она бу машғулоти кечга қолдирмасди. Бирин-кетин улар катта бўла бошлашди. Ҳаммаларини ўқитди, оилали. Уйли-жойли қилди.

Маҳала-қўй Гулбаҳорга ҳавас билан қарар, унга давраларнинг тўридан жой бўшатиб беришар, олдига кўпчилик маслаҳат сўраб келарди. «Одамлар ўзларининг болаларини эплашолмайди, сиз бировларнинг болаларини гулдай қилиб тарбияладингиз-а» деган гапни эшитса, жиндак оғринардию, суҳбатдошига билдирмасди. «Ҳамма гап ниятда», деб қўяқоларди...

... — Онажон, — деган ширин овоз уйқудан эрта уйғониб, хаёл дарёсига фарқ бўлган Гулбаҳор опани тўлқинлантириб юборди. Эгнига халатини илиб, эшикка пешвоз чиқди.

Эшик қаршисида бир қучоқ гул тутиб турган Сайёра жилмайди.

— Вой, — она қувонганидан кўзига ёш олди. — Овора бўлиб нима қилардинг, болам.

— Нега энди овора бўларканман. Аслида-ку сиз учун ҳар куни овора бўлсам арзийди.

Она-қиз бир-бирларини бағрига босиб туришган эди, ортидан ҳовлиққанича Сарвар келиб қолди.

— Оббо, яна кеч қолибман-да, — совғасини узатиб, у ҳам онасининг бағрига отилди. Изидан Замира келини келди, Кейин Фаррух оиласи билан, Азиза билан Умрбек бирга келишди. Эрталабки нонуштани байрамона қайфиятда қилишди.

— Болаларим-эй, эрталабдан ишларингизни қолдириб-а, — ҳаяжонланарди она.

— Кўйсангизчи, онажон, ахир бу одатни сиздан юқтурганмиз.

— Раҳмат, болаларим. Борингизга шукур.

— Сизнинг борингизга шукур. Сизсиз бизга бу кунлар йўқ эди.

Нонуштадан сўнг фарзандлар зиёфат тараддудига тушиб кетишди. Ахир бугун Гулбаҳор опанинг туғилган куни-да.

ЖАЗО

Эшикнинг жиринглаши алланечук беўхшов туюлди. Фарида опа қўлидан супургини қўйиб, ҳовлига деярли югуриб чиқди. Эшик олдида почтальон, илжайишга ҳар қанча уринмасин, кўзидаги саросимани яшира олмади.

— Тинчликми? — Фарида опа ёқасига туфларкан, сўради.

— Мана...мана шу ерга имзо чекиб юборсангиз.

Имзо чектириб олган почтачи бошқа қоғоз узатди-да, орқасига бурилиб қадамини тезлатди. Қоғозга кўз югуртирган аёл бўшашиб қолди. Рўмоли сирғалиб тушди, кўзидан бир томчи сув сизди. Ичидан отилиб келаётган ниманидир тутиб қолиш илинжида лабларини тишлади. Секин-аста атрофни туман қоплай бошлади. Ниҳоят, ҳеч нарса кўринмай, эшитилмай қолди. Аёлни кичкинагина жуссаси ерга тоғдай гурсиллаб тушди. Деразалар қарсиллаб кетгандай бўлди. Ўрикнинг шоҳида нимадандир сархуш куйлаётган куш жимиб қолди.

Сал ўтмай ҳовлига бирин-кетин қўшнилари кириб кела бошлашди. Кимдир аёлни юзига сув селди, ким тез ёрдамга кўнғирок қилди, ким супургини қўлига олди...

...Алишер ака вилоятдаги корхонасидан хабар олиш учун отланди. Самолётда ўтирганида юраги ғалати бўлиб кетди. Бундай ҳолатга ҳеч тушмаганди. «Қарияпман чоғи», хаёлидан ўтказди, парво қилмасликка уринди. Корхонада ҳамма ишлар жойида экан, бироқ кўрганлари кўнгил хижилини ёзолмади. Директорнинг ҳисоботлари кулоғига кирмади. Бир-икки кун тоза ҳавода дам оламан, деган ниятидан воз кечиб, кечки рейсда ортга қайтди. Аччиққина мастава буюриш учун уйига кўнғироқ қилди, жавоб бўлмади. Хаёлидан аёлининг «Икки кундан бери ғалати бўлиб юрибман, аллабало тушлар кўряпман» деган гапи кетмади.

Уйига кириб келганида қоронғу тушган эди. Ҳовлида одам кўплигини кўриб қўрқуви ортди. Унга кўзи тушган қўшнилари шалвираб қолишди, бирин-кетин нигоҳларини олиб қочишди. Совуқ сукунат юрагини музлатиб ташлади гўё.

— Нима гап, тинчликми? — қичқириб гапирдим, шивирлабми, фарқлай олмади.

— Ўғлим, бандачилик, бардам бўлинг, — ёши каттароқ кампир Алишер акани бағрига босди. Миясига урилган фавқуллода

фикрдан дахшатга тушди. «Фари...Фари...бўлиши мумкинмас...-Нега...нега ахир...Эрталабгина...».

— Фаридани шифохонага олиб кетишди, — кампир орқасига қоқди.

Алишер ака сал ўзини босиб олгандай бўлди.

— Э...қўрқитиб юбордингиз-ку, қайси шифохонага?

— Биринчига.

Алишер ака бошқа ҳеч гап сўрамай, орқасига бурилди, машинасини ўт олди.

— Нима гап, дўхтир? — қирқ ёшлардаги врачга илтижоли қаради.

— Ҳадемай ўзига келади, — шифокорнинг овозида саросима бордай эди.

— Илтимос, тўғриси айтинг.

Дўхтир чўнтагидан қоғоз чиқарди.

Алишер ака унга кўз югуртирар экан, атроф чирпирак бўлиб айланаётганини ҳис қилди. Врач қандайдир дори узатди ва нимадир деди.

Алишер ака телбаларча кула бошлади.

— Буни қаранг, дўхтир, нақадар зўр жазо бу, нақадар адолатли, нақадар пухта...

Врач ҳамширага буюрди.

— Зудлик билан укол қилинг.

Уколдан сўнг Алишер ака анчагача тинч ётди. Хушига келиб ёнида ғарибгина аҳволда ўтирган хотинини кўрди. Дардли нигоҳлар тўқнашди. Йиғига ҳам, юпанчга ҳам хожат йўқ эди. Шундоқ ҳам иккаласининг-да хаёлида бир воқеа жонланганди.

...Тўйлари бўлганида охириги курс талабаси эдилар. Оила деган ҳаёт дошқозони бошқача қайнаркан. Ётоқхонадаги тинчгина ҳаёт ўз-ўзидан барҳам топди. Ҳали у қариндош, ҳали бу қариндошнинг меҳмонга келиши шунга мажбур қилди. Ниҳоят, ижарага уй олишди. Икки ой ўтмай уйга харидор чиқди, бошқасига кўчишга тўғри келди. Кейин яна бошқасига...ниҳоят ёлғиз яшовчи кампирнинг уйидан бошпана топишди. Алишер бахтини пойтахтдан излашга қарор қилди. Амаллаб ишга жойлашди.

Фарида кампир билан апоқ-чапоқ бўлиб кетди. Икковлон бири-бирига қувонч ва дардини тўкиб солишар, ўзларини зериктирмай ўтиришарди. Ёлғиз ўғиллари Абдоржон шу ҳовлида туғилди. Кампир Абдоржонни онасидан-да яхшироқ парваришларди. Шу боис Фарида боласини кампирга топшириб ишга жойлашди. Ахир кампирнинг ўғли қамокдан келгунга қадар уй олишлари лозим эди.

Унинг ўгли ўғирлик қилиб олти йилга қамалганди. Кампир бола-сини еру кўкка ишонмас, тез-тез хабар олиб турарди. Қамокдан чиқса уйлантираман деган ниятда бир дунё сарпо йиғиб қўйган-ди. Кампирнинг яқин қариндошлари йўқмиди ё уларда меҳр-оқибат йўқроқмиди, ишқилиб хабар олишмасди.

Шундай кунларнинг бирида ўғлининг ўлими ҳақида шоши-линчнома келди. Бир кунда бир бурда этга айланиб қолди кам-пир.

— Болам, энди ёлғиз суянчиғим сен, — илтимос қилди Али-шердан. — Ўғлимнинг суяги бегона жойда қолиб кетмасин, уни келтириб берадиган ҳеч кимим йўқ.

Алишер узоқ ўйлангач, қамокхонада мурдаларни беришмас-лигини, беришганда ҳам катта пул талаб қилишини обдон ту-шунтирди. Кампир шўрлик шошиб қолди.

— Болам, менда унча пул йўқ, лекин ўғлимнинг жасади ўзга юртларда қолиб кетишини истамайман... Шу десанг, хабарим бор, уй олишга пул йиғяпсан. Меникини олиб қўяқол. Энди менга уй нега керак. Бир-икки йил яшайманми, йўқми, худо билади. Ўзи-ку сенга текинга берардим, аммо кўриб турибсан-ку.

Алишер мўлжални аниқ олганидан ичида қувонди. Шу заҳоти йўлга отланди. Ҳеч қийинчиликсиз мурдани олиб келди. Йигитни расамади билан ерга қўйишди.

Дардни кўтара олмаган кампир узоқ яшамади. У умрининг сўнгги нафасигача Алишер билан Фаридани дуо қилди, яхши-ликларини қайтара олмаганидан афсусдалигини, Худодан албатта қайтишини кўп такрорлади.

Муаммолари қийинчиликсиз ҳал бўлган Алишер ишга шўнғиди. Уй оламан деган пули ёнига қолди эмасми, тез орада ҳовлини сўнгги урфда таъмирлатди. Ишхонасида ҳам омади чопди. Ман-саб пиллапояларидан кўтарилиб, Алишер Умарович бўлди. Ўғли Аброржон ақлли-хушли йигит бўлиб вояга етди. Мактабни му-ваффақиятли тугатди, университетга ўқишга кирди. Омади чо-пиб, ўқишни хорижда давом қилдириш бахтига мушарраф бўлди.

Алишер Умарович турмуш ташвишлари билан бўлиб, кам-пирга қилган хиёнатини унутиб юборган эди. Мана бугун... Али-шер ака полда ётган қоғозни олиб яна бир бор кўз югуртирди. «Аброр сувга чўкиб кетди. Жасадини тополмадик. Таъзиямизни қабул қилинг. Дўстлари».

Дорининг таъсири тарқаб, Алишер Умарович яна қиқир-қиқир кула бошлади. Фарида опа эрини юпатмоқчи бўлар, бироқ оғзи қимирласа-да, овози чиқмасди.

МУШКИН ҚОШИНИНГ ҲАЙЪАТИ...

Куй тобора авжига минар, унинг садолари юрагига мисли ханжар санчарди. Ичида нимадир ёнаётгандек, нимадир эса вужудини ёриб чиқмоқчидек туюлаверарди. Музлатгични очиб, ярми ичилган ароқни олди. Пиёлани тўлдириб кўтарди. Ичидаги ўт бадтар алангаланди.

Ўчакишгандек, уч кундан буён радионинг қулоғини бураса ҳам, телевизор қўйса ҳам шу қўшиқ янграйди. У юрагининг туб-тубига кўмиб ташлаган хотираларини уйғотиб юборади. Қачонлардир темир тобутга солиб, мангу муҳрлаган ўтмиши озодлик истаб исён қилади, тобут қарсиллаб синади. Баҳодир майдан нажот излайди. У ҳам хотираларга қайишади. Ҳаммаси бир бўлиб юрагига ёпишади.

Кейинги кунларда ишга яхши кайфиятда борганини эслолмайди. Ундан гап эшитмаган ходим қолмади.

Уйда ҳам шу аҳвол.

Нималар бўляпти ўзи? Бу мусиқа авра-астарини чиқариб ташлади-ку. Яна нега уни эшитгиси келаверади?

Бугун ҳам ишда ўтиролмади. Қўли ишга бормагани етмагандай, беҳузур бўлаверди. Уйга қайтишда дорихонадан хапдори сотиб олди. Уйга бориб қотиб ухлайман деб ўйлади.

Ҳовлига кириши билан қулоғига яна шу қўшиқ чалинди. Томирлари бўртиб чиқди. «Ҳозир телевизор-пелевизори билан улоқтираман» деган ўй кечди хаёлидан. Ҳамма хоналарга кириб чиқди. Овоз... Арслоннинг хонасидан келяпти. Эшикни жаҳл билан очдию, саросималаниб тўхтаб қолди. Ўғли. Кўзи юмуқ, қўлида тор, қўшиқ куйляпти.

Баҳодир шалвираб ўтириб қолди. Ўғли қўшиқни тугатди ҳамки, ўзини йиғиштириб ололмади. Унга кўзи тушган Арслон сапчиб тушди.

— Дада, мен ҳалиги, — торни орқасига яширди.

Баҳодир қўли билан торни бер ишорасини қилди. Диванга ўтириб секин қўл югуртирди. Ниҳоят, чала бошлади...ёниб-ёниб, эзилиб-эзилиб, жўшиб-жўшиб...куйлашга тушди...кўзидан эса тирқираб ёш қуйиларди...Арслон нима қилишини, қандай баҳолашни билмай ҳайратдан тош қотди.

Баҳодир ўғлининг елкасига қоқиб қўйди-да, ўз хонасига ўтиб кетди.

Бир пайтлар шу кўшиқ ҳаётим мазмуни эди деса, боласи ишонармикин.

...мактабни тугатадиган йили эди.

Адабиёт муаллимаси ёд биладиган шеърларидан ўқишларини сўради. Галма-гал билган нарсаларини ўқишди. Шунда бир жангдор овоз аъзойи баданини титратиб юборди.

Мушкин қошининг ҳайъати ул чашии жаллод устина,
Қатлим учун нас келтирур нун элтибон сод устина.

Кўзлари ҳайрат билан овоз эгасини излади. Назокат... Йигитнинг юраги алланечук ўйнаб кетди. Қизнинг овозидаги ҳаяжону муҳаббат унинг вужудини ишғол қилди. Раббим, ғазал дегани бунчалик нафис бўлишини ҳеч билмас экан. Дарсларда сўзларини тушунмайман деган баҳона билан уларни ўқишни четлаб ўтарди. Ўзини сарҳушдай, самоларни қучгандай, юлдузларни тутгандай ҳис қилди. Юраги дуп-дуп ура бошлади. Бу не синоатлигини ҳеч тушунолмади. Бутун синф жимиб қолганди. Ҳатто энг қаттиққўл устозлар ҳам бундай жимликка эришиш учун бирмунча тер тўкишларига тўғри келарди. Назокат кўзларини юмиб олган, ҳеч кимга эътибор бермасди. У қизни биринчи марта кўраётгандай унга термулиб-термулиб қаради. Назарида ғазал Назокат ҳақида ёзилгандай эди. Айнан шундай — бу чарос кўзлар, камон қошлар ғазалда битилганидек. Гулнинг шамшод устига пайванд бўлганини кўриш учун Назокатга бир боқиш кифоя. Тавба, ўн йил бирга ўқиб, уришиб-талашиб ҳам бирон марта тузукроқ қарамаган экан-да.

Шу-шу Назокатни ўғринча кузатадиган бўлди. Синфдошлари уни ғалатиноқ деб таърифлашарди. Юрган жойида пичирлаб нималарнидир такрорлабми, гапирибми юриши у ҳақда шундай гап чиқишига сабаб бўлганди. Қизларам, ўғил болалар ҳам уни яхши кўришарди. Ҳаммалари кимгадир севги изҳорини хатга солмоқчи бўлишса, ундан илтимоос қилишарди. Назокат бажонидил ёрдам берарди. Ва бошқалар ҳар қанча ёлвормасин, бировнинг сирини бировга сотмасди.

Баҳодир қизга кўнглини қандай ёриш ҳақида ўйлай бошлади. Хат ёзишга юраги бетламади. Умуман, бундан наф чиқишига ишонмади. У шундай қилиши керакки, ҳеч гап сўзсиз, ипсиз қизнинг ўзи унга боғланиб қолсин.

Шу кунларда мактабда адабий кеча ўтказилиши Баҳодир учун айни муддао бўлди.

Баҳодир кечада айнан «Феруз»ни ижро қилишга аҳд қилди. Отаси ишда пайти хонасига беркиниб, магнитофонни қўйганича унга жўровоз бўлиб, қўшиқни ўрганди. Ниҳоят, саҳнада қўшиқни куйлади. Куйладию, нигоҳлари Назокатни излади.

Мана, нигоҳлар тўқнашди. Баҳодир қизнинг тиртаб турганини сезди. Йигитнинг нигоҳидан чўчиб, қиз кўзларини яширди...

Қўшиқни қарсақ садолари остида тугатди. Секин саҳнани тарк этиб, Назокатнинг ёнига бориб турди.

— Қўшигим сенга ёқдими?

Алланималарни ўйлаб турган қиз сапчиб тушди.

— Жудаям яхши куйладинг, — деди шоша-пиша.

Сухбатлари тез қовушди.

Ўша уни Баҳодир қизни уйигача кузатиб қўйди.

Баҳодир Назокатнинг кўнглини овлаш баҳонасида Огаҳийнинг бошқа ғазалларини ҳам ўқиди, улар ижросидаги қўшиқларни ўрганди.

Асли болалигидан қўшиқ куйлашни яхши кўради. Хоразмча энгилроқ ашулаларни ижро қилиб юради. Аммо отаси унга ашула айтишни қатъий таъқиқлаб қўйган.

— Қўшиқчиликдан қор бўладими? — дейди у. — Эркак киши жиддий иш билан шуғулланиши керак.

Отаси тиришқоқ, қаттиққўл одам. Йигирма беш ёшида хўжалик раиси бўлган. Қишлоқда хурмати баланд. Ҳеч ким ундан сўрамасдан, йўталмайди ҳам.

Отаси, майли ўртоқларинг ёнида куйлайвер, бироқ саҳнага чиқишни хаёлингга ҳам келтирма деган. «Калласи бузилиб кетиши»дан қўрқиб қаттиқ назоратга олган.

Кўнгилга буюриб бўлмайди деганлари шудир-да. Баҳодир ўзини тийгани сайин, мусиқага меҳри ошиб бораверди. Ҳар гал қўлига тор олганда юраги ҳаприқар, бутун вужудидан куй қайнаб чиқаётгандай, ғазалларни қўшиқ қилиб куйлаб юборганини сезмай қоларди. Кечалари китоб ўқиш ўрнига мусиқа илмини эгалларди. Ҳар гал қўшиқ ижро қилганида кўз олдида Назокатнинг чеҳраси намоён бўларди.

Назарида Назокат ҳам унга бошқачароқ қараётгандай эди.

Мана, дарслардан сўнг бирга қайтишяпти. Баҳодир ғазал ўқиш баҳона кўнглини очмоқчи бўлди.

Нозу, адоу, ғамзаси қасдим қилурлар дам-бадам,
Ваҳ, мунча офатму бўлур, бир одами зот устина.

Назокат қизариб кетди.

— Қизик, шоир кимни севган экан-а? — Баҳодир қизни чўчи-тиб юбормаслик учун гапни айлантирди.

— Биласанми нима, мен огаҳийшунос бўлмоқчиман. Шоир ҳаёти ва ижодини пухта ўрганганимдан сўнг бу саволингга жавоб бераман.

— Бўпти, унда бошқа саволимга жавоб берчи?

— Хўш?

— Дунёда чинакам севги борлигига ишонасанми?

— Албатта. Севги бўлмаганида дунёнинг ўзи бўлмасди.

— Севги қандай бўлади?

— Буни таърифлаб бўлмайди. Ҳар қандай таъриф, ташбеҳ уни хира торттиради.

— Сени кимдир чин кўнгилдан севиб қолса, нима қилган бўлардинг?

— Нега энди мен нимадир қилишим керак. Ким севса ўша нимадир қилсин.

— Севги саробга айланса-чи?

— Чин севги ўлмайди. Саробга айландими, демак у севги эмас.

— Нега?

— Чунки севги юракда яшайди. Севган кишинг уни қабул қилиши ёки қилмаслиги уни заррача камайтирмайди. Севги сўзини эшитганимда негадир кўз олдимга йўл бўйида ўзи билан ўзи гаплашиб ўтирган Мажнун келади ҳар гал. Мен учун у ошиқликнинг мукамал тимсоли. Ўша манзара севги ҳақидаги ҳамма саволларга жавоб беришга қодир.

— Лайли-Мажнунни ўқимаган эканман? — Баҳодир ҳижолатомуз пичирлади.

Хўш, саволларингиз тугадими, домлажон? — Назокат табасум қилди.

Йигит шошиб қолди.

— Агар мен сени севиб қолсам, қандай жавоб қайтарган бўлардинг?

Назокат шарақлаб кулиб юборди.

— Олдин севиб қол-чи.

— Балки аллақачон севиб қолгандирману, айтишга куч тополмаётгандирман.

— Унда куч топ.

Баҳодирнинг ҳаяжони ортди. Назарида ҳозир «Сени севаман» деб юборадигандай эди.

— Бўпти, мен шошиб тургандим, — қиз негадир тез-тез юриб кетиб қолди.

Баҳодир унинг ортидан меҳр билан тикилиб қолди. «Унинг ҳам менда кўнгли бор». Ишшайиб қўйди. Ўзини еттинчи фалақда юргандай сизди. Бутун вужудунини ишқ қамраб олгандай эди.

Уйга ғалати кайфиятда кирди. Онаси тандирга ўт қалаётган экан. Тўғри, ўз хонасига ўтди. Папқасини улоқтириб, қўлига торини олди. Диванга ўтириб, куй чала бошлади.

Сармаст ҳолда қанча ўтирди, эсида йўқ. Шу боис ҳам воқеалар бошқача ривож ола бошлаганини олдиниға илғай олмади. Хонасига шиддат билан кириб келган отаси қўлидан торини юлиб олганича, чиқиб кетди. Баҳодир ортидан борди.

Отаси торни тандирга тикиб юборди.

— Агар яна қўшиқ айтганингни эшитсам, онанг мендан калтак ейди, — айтган гапи шу бўлди отасининг.

Эртаси кунни отаси уйига ўқитувчи чақиртирди. Баҳодирнинг вақти тифиз тақсимланди. У ўқишга тайёрлана бошлади.

Назарида Назокатни соғиниб адо бўлаёзди. Кўзи китобда, хаёли қиздалигидан муаллимнинг бирон сабоғини тушунмасди. Кечалари уйқуси келмас, Назокат билан хаёлан суҳбат қуради. Ўзини телбадай ҳис қила бошлади. Бу ҳолатдан чиқишнинг йўлини тополмади.

Қиз билан учрашишнинг эса иложи йўқ. «Агар иккаламиз ҳам ўқишга кирсак, хижрон азобидан қутуламиз» ўйларди у.

Нихоят ўша кунлар ҳам келди. Баҳодир иқтисодиёт олийгоҳига, Назокат университетнинг филология факультетига ўқишга кирди. Шу тарзда улар ҳаётини чинакам севги онлари чулғаб олгандай бўлди. Баҳодир ўқиши тугаши билан Назокат томон ошиқар, хиёбондаги дарахтлар қоронғу тушганича уларнинг суҳбатидан баҳраманд бўлишарди. Дарахтлар янглиғ йигит-қиз ҳам дийдорга тўймасдан хайрлашишга мажбур эдилар.

Ишқ осмонидаги бу парвознинг умри уч ойга чўзилди. Отаси Тошкентга юмуш билан келиб, уларнинг қанотларини қайирди.

— Сен бола нега отамга ўхшадинг-а? У қўшиқни жуда яхши куйларди. Ҳатто буюк ҳофиз бўлиши мумкин эди. Ичиқоралар отамни заҳарлаб ўлдирдилар.

Устига устак отам бир қизни севиб қолганди. Эрталаблари онаминг йиғидан шишган кўзларига қарашга ботинолмасдим. Бобонг кимни севганини биласанми? Ўша Назокатнинг бувисини. У аммаваччанг бўлиши ҳам мумкин.

Мен унинг қисмати сенда такрорланишини истамайман. Истасанг, мингта қиз билан кўнгилхушлик қилишинг мумкин, аммо севиб қолишинг мумкин эмас, тушундингми, мумкин эмас.

Баҳодирни титроқ босди. Наҳотки севги деганлари шунчалик оғир юк, аянчли қисмат бўлса? У ўйларини жиловлаб улгурмай, отаси навбатдаги қарорини айтди:

— Ўқишингни Москвага ўзгартирамиз. Жамиятда катта мавқега эга инсон бўлишингни истайман. Ана шунда керак бўлса юзта хофизини олдингда куйлатиб қўясан. Ўшаларни эшитиб яйрай-верасан.

Баҳодирнинг портлагиси келди. Бироқ журъати етмади. Бу отасидан ҳайиққани учунми ё севгининг оқибатидан қўрқиб кетганиданми, ҳарқалай портлаш фақат ичкарасида содир бўлди. Аммо у ўз ишини қилди. Юрагини бурда-бурда қилиб ташлади. Бурданган юракка севги сиғармиди...

...У отаси истаган одам бўлиб етишди. Орадан йиллар ўтиб, портлаш қайта содир бўлишини ва ёшлигини, севгисини жон қадар соғинишини хаёлига ҳам келтирмаганди. Аммо бу қўшиқ...

Ўзини чалғитиш ниятида телевизор тугмасини босди ва михланиб қолди.

— Сиз севгига ишонасизми?

— Ҳа, агар у бўлмаганида мен ҳозир нафас олмаётган бўлардим.

— Демак, севгилингиз билан бахтли ҳаёт кечираётган экансиз-да?

— Ҳа. У ҳар сонияда юрагимда гупиллаб овоз беради. Ҳаётга, ижодга чоғлайди. Нимагаки эришган бўлсам, фақат унинг туфайли. Дунёда у борлиги учун ҳам бахтиёрман. Бундан ортигининг менга кераги йўқ.

— Раҳмат. Бизнинг бугунги суҳбатдошимиз филология фанлари доктори, огаҳийшунос олима Назокат Собирова эди.

Баҳодир телевизорни ўчириб, диванга ёнбошлади ва ғалати ишшайиб қўйди.

АЙБ

Эшик-деразаларни зичлаб ёпди. Пардаларни туширди. Нимқоронгу хонанинг ўртасида нима қилишини билмай туриб қолди. Сўнг эса гиламга чўккалаб ўтирди, чуқур уҳ тортди-да, ётди, гилам устида илондай тўлғонди. Яна уҳ. Назарида ростданам илонга айланиб қолаётган эди. Йўқ, илон яхши жонивор, у бировга бекорга ёмонлик қилмайди. «Мен-чи, мен кимга ёмонлик қилдим, нимага ёмонлик қилдим?» Бағрини ерга берди. Момиқдай юмшоқ гиламни силади. Ётаверади. То умрининг охири келмагунича, Тангри таоло уни ўз даргоҳига олиб кетмагунича шу тахлит ётади.

Телефон жиринглади. Ўйлари чил-парчин бўлганидан гудранди. Барибир, турмайди. Телефон ўчакишгандай жиринглашда давом этаверди. Охири, сабри етмай гушакни кўтарди. Нариги томондаги одам «ало» дейишини кутмай, сўкиниб кетди:

— Менга кара, нокас, ҳали сенинг кунингни кўрсатаман, Худо шунақа жазо берсинки, бунақаси қиёматда ҳам бўлмасин.

Оҳ... Қандай ёқимли, қандай маза. Қани сўкишларнинг адоғи бўлмаса...

Вужуди яйраб, уни қисиб турган арқон бўшашгандай бўлди.

— Ҳов, кўппак, гапир, нима трубкани қўйиб жўнаб қолдингми?

У шошиб қолди. Ҳозир сўкишлар тугаб қолса-я.

— Мен... эшитяпман, — деди шоша-пиша.

— Алло, ким бу?

Кечирасиз, қайси номер бу, — овоз шашти пасайди. Тақ этган овоз эшитилиб, телефон ту-тулаб қолди.

Нафаси ичига тушиб кетди. Кўзлари намланди. Ичини ит тирнай бошлади. Ғалати... ўлай агар ғалати сукунат. Алам қиларкан. Одамлар арзимаган айб қилиб қўйишса, умрбод жазоланишади. Биттагина харом луқма ошаса, дарров ғамга ботишади. У-чи, тоғдай гуноҳ килсаю, ҳеч ким индамаса... Худоям миқ этмай қараб тураверса. Ахир, бу инсофдан эмас. Нега, нега ахир... Нима учун у жазоланмаслиги керак?!

Гуноҳни қилишга қилдию, вужудини беҳузур қалтироқ қолади. Тамом, ўйлаганди ўшанда у, энди ҳаммаси тугайди. Ишлари орқага тортиб, омад юз ўтиради. Қариндошлари воз кечишади. Кўчада одамлар иблисни кўрсатгандек қўлларини бигиз қилиб уни кўрсатишади. Нақадар даҳшат. Буларга қандай чидайди? Бардоши етармикин? У жазони кутиб қўрқа бошлади. Ҳаловати йўқолди. Агар

жазо бирданига бостириб келса, сезмай қолмасин, унга қарши кураша билсин, ўзини оқлай олсин. Жон-жаҳди билан тайёргарлик кўрди. Режалар тузди. Оқлайди, барибир ўзини оқлайди.

Аммо, азобдан дарак бўлмади. Дўстлари бадгарроқ ҳурмат қиладиган бўлишди. Ишлари янада юришиб кетди. У эса ютуқларига бепарво бўлишга уринарди. Булар чалғитиш учун қилинган дерди. Кўзларидан уйқу қочди. Ўй-хаёллари қайғу оламига сайр қилди. Тасаввурларида ҳар куни ўзига бериладиган жазоларни жонлантирди.

Ана, ишхонасига кириб борди. Ҳамма унга ғалати қараяпти. Бу нигоҳларда нафрат учкунлари сачраб турибди. У ҳамхонасига салом беради. Ҳамхонаси эса алик олиш ўрнига лабларини учириб кўяди. У ҳамкасбига нима гап, тинчликми дегандек илтижолу қарайди. Айни лаҳзаларда нафаси ичига тушиб кетган, тили айланмай қолган бўлади. Ҳамхонаси эса унга еб юборгудек қарайди, гуё у билан бир хонада ўтирганидан нафратланаётгандай. Оғзи билан гапиришга тортинадими, кўзи билан гапира бошлайди: «Сен нақадар тубан, пасткаш кимсасан. Жойинг — дўзах. Сенда на виждон, на номус бор. Сендан бутунлай жирканаман. Сенга қарашга, бир хонада ўтиришга ор қиламан. Мен симираётган ҳавони сен ҳам симмираётганингга ачинаман». У бу таҳқирларга чидаёлмайди, кўзларига ёш тўлади ва чолганича кўчага чиқади. Югураверади, югураверади... Эс-хушини йўқотмагунича... Ва йиқилади.

Шифохонада дўхтирлардан бири у ҳақда эшитган бўлади. У бошқаларга билганларини айтиб беради. Бу ерда ҳам унга ижирғаниб қарашади. Ўлдиргиси келади ўзини.

Ҳўнграб йиғлаб юборди. Ахир қачон келади шу кунлар, қачон? Ишхонасида ҳар куни очиқ чеҳра билан кутиб олишади. Уни ҳатто дунёдаги энг бегуноҳ покиза инсон деб эътироф этишади. Оҳ...

Хаёлида бошқа манзара жонланди.

Онасини кўргани боради. Ҳамиша қадамига пешвоз чиқади-ган онаизори уни кўриши билан орқасига қайрилиб кетади. У кўлларини чўзганича қолаверади.

— Кет, дейди онаси. — Сен бизни шарманда қилдинг, кўрарга кўзим йўқ. Менинг сендай болам йўқ, оқ қилдим сени.

Инграб юборади. Еру осмон бир бўлади. Ҳудди яъжуж-маъжуж тоғни кемириб бўлаётгандек овоз чиқади. Ўша куни азон саси эшитилмайди. Унинг гуноҳи...унинг гуноҳи босиб кетади ўн саккиз минг оламни.

Қани, ўша кун. Пиёгани отиб юборди. Лаънати пиёла. Синмайдиам. Болалари билан кечки овқатга ўтиришлари керак. Негадир стол

атрофига, умуман унинг хонасига ҳеч ким келмайди. Шунда у ажабланиб болалари олдига ўзи чиқади. «Кетинг, — дейишади улар. — Биз сизнинг болаларингиз эканимизга ор қиламиз».

Йиғлагиси келади унинг, аммо кўз ёшлари гуноҳига паноҳ бўлмайди.

Бошини ҳам қилиб ўтириб олди. Кўз олдига ўша мудҳиш кун, уни умрбод қўрқиб яшашга маҳкум этган воқеа келди.

Эрталабдан таъбиҳиралик бошланганди ўшанда.

Уйқудан туриб, хотини нонушта тайёрламаганига ҳайрон қолди.

— Нонушта нима қилсин, уйда ейишга ҳеч вақо бўлмаса, қаерданам сиздай ношудга йўлиқдим ўзи, — хотинининг шу тарзда бошланган шикоят ярим соатча давом этди. У овозини чиқармади. Хотинининг дийдиёси одатдагидек кўзёш билан тугади.

Кийимларини бир амаллаб топиб, ишга отланди.

Қўриб битсин ҳаммаси, ғудранди. Ростданам, нега бунчалик ношуд экан у?

Катта бир корхонада ҳисобчи бўлиб ишлайди. Бу ернинг ҳатто фаррошлари остоналарини тиллодан қилиб бўлишган, у эса юз сум ойликка қаноат қилиб юраверади. Бўлди, ваъда қилди ўзига, мен ҳам эл қатори яшайман, ҳамманинг қўлидан келадиган нарса нега энди меникидан келмаслиги керак?

Шу куни идорага текширувчи келди.

— Менга қаранг, — деди комиссия раиси очиқдан-очиқ. — Агар идорадаги кирдикорлар ҳақида айтиб берсангиз, тушумни иккига бўламиз.

У аввалига қўрқиб кетди. Кейин, бу эрталабки нияти руёбининг айнан ўзгинаси эканлигини фахмлади.

— Бўлди, — деди хотиржамлик билан. Икковлон қўл ташлашди. Раҳбар билан бош ҳисобчининг айбини топиш қийин бўлмади. Улар устидан ҳатто жиноят иши очиш, фалон йилга қамоқ жазосига ҳукм қилиш мумкин бўлиб қолди. Аммо комиссия раиси «яхшилик» қилди. Ваъдасига мувофиқ, унга ҳам улушини берди. Пулни кўриб қўрқиб кетди. Ахир, ўн йилдан буён олган маошларини қўшганда ҳам бу пулнинг ярмига етмасди. Пулни олишга олдию, бутун вужудини қўрқув қоплади. Хиёнатимдан раҳбарларим хабар топади, мени бўшатиб юборади деб ўйлаганди. Бироқ, аксинча, уни бош ҳисобчи қилиб тайинлашди. Қўрқуви янада улғая борди. Ҳозиргача уни сиқувга олади бу қўрқув. Ҳар дамда, ҳар дақиқада жазони кутади. Аммо ундан дарак йўқ.

Нега уни жазоламайсан, тангрим? Унинг айби нима ахир?!

ГУНОҲҚОР

Оғайнимнинг туғилган куни чинкам базми жамшидга айланди. Ўзиям бўкиб ичдик. Ошналаримнинг қистови билан рулда эканлигимни ҳам унутдим.

— Ҳеч нарса бўлмайди, ичиб машина ҳайдамайдиган шофёрнинг ўзи йўқ, — дейишди улар.

Мундоқ олиб қарасам, ростданам шундай. Ўзимам неча марта ичиб ҳайдаганман. Авария бунга боғлиқмас, у шунчаки тасодиф.

Ресторандан тунги иккиларда чиқдик. Тонггача ўтирардигу, эгалари қўйишмади. Ёпишимиз керак деб оёқ тираб туриб олишди.

Бир амаллаб тарқалишдик.

Ўзимни ҳушёр тутишга уринардим.

Катта йўл бўйида бир жувон қўл кўтарди. Тўхтатдим.

— Қаерга борасиз? — деган саволимга жавобан аёл елка учирди. Кейин пиқиллаб йиғлай бошлади. Буни кўриб кайфим тарқаб кетди. Асабим бузилди. Машинани тўхтатдим.

— Тушиб йўқол.

— Жон ака, ярим тунда кўчада қолдириб кетманг. Яхши одамга ўхшаяпсиз, илтимос қиламан. Эрталабгача машинангизда ухласам ҳам майли. Фақат...

— Хўш, нима балога йўлиқдинг?

— Мени...мени...зўрлашди.

Этим жимирлаб кетди. Маст эмасманми, аёлга бошдан оёқ разм солишга уриндим. Унчалик чиройли эмас. Ёшаммас. Шунинг нимасини зўрлашибди, деб ўйладим. Эркакларгаям ҳайронсан...

Аёл дағ-дағ титрарди. Унга ичим ачигандай бўлди.

— Нега зўрлашди? — минғирладим.

— Бил...билмасам, — аёл нуқул йиғларди.

— Овозингни ўчир-е, бошимни оғритиб юбординг.

Жувон қўрқдими, оғзини беркитиб олди. Бироқ ҳалиям йиғлашдан тўхтамаганди.

Бирдан хаёлимга эртага менга туҳмат қилса-чи, ёки фирибгар бўлса-чи деган фикр келдию, машина эшигини очдим. У ўтирган томонга келиб, қўлидан тортдим.

— Йўқол.

Жувон қўлимга ёпишди. Итариб юбордим, шилқ этиб йиқилди.

Машинага ўтирдим-да, йўлда давом этдим. Кайфим бутунлай тарқаган. Асабим бузилгандан бузиларди. «Наҳс босган, бадтар бўл...Гапи ростми, ёлғонми...Уятсиз...»

Уйга боргунча уни бўралатиб сўқдим.

Бошимдан қаттиқ оғриқ тутди. Уйга киришим билан, долондаги диванга ўзимни отдим.

Хотиним тулинг, сизни сўраб келишди дея ярим соатча турткилади шекилли. Қани, калламни кўтара олсам.

— К...ким? — дедим ниҳоят.

— Милиция.

Бошоғриғим таққа тўхтади. «Айтганимдай бўлди. Анави хотин фирибгар экан-да, машинаминг номерини ёдлаб қолибди-да, оббо устамоней». Хаёлимдан шунга ўхшаш фикрлар ўта бошлади. Аммо ўзимни ҳеч нарса билмайдигандек тутишга уриндим.

— Хўш, хизмат?

— Мана бу аёлни танийсизми? — йигит расм тутди.

Бу ўша эди.

— Йўқ, — дедим совуққонлик билан.

Йигит бошини чайқади.

— Мана бу визит карточкаси сизникими?

Ҳайрон бўлдим. Наҳотки фирибгар аёл чўнтагимдан олишга улгурган бўлса. Қойил.

— Ҳа. — дейишдан ўзга иложим қолмади.

— Мен билан боришингизга тўғри келади.

— Нега?

— Сиз қотилликда гумон қилинасиз.

— Кимни ўлдирибман?

— Мана шу аёлни.

Чўчиб тушдим. Кечаги тунни яна эслашга уриндим.

— Йўқ, у тирик эди, — бу гап оғзимдан беҳосдан чиқиб кетди.

— Демак, таниркансиз-да.

— Танимайман.

— Буни идорада аниқлаймиз.

Қўлим кишанланди.

Шу тобда вужудимни босган совуқ тернинг захри ҳозир ҳам танамни зирқиратади.

Қаерданам у олдимдан чиқиб қолди деган фикр келди аввалига. Ўлмай ҳар бало бўл дедим. Ўладиган бўлсанг, тинчгина кетавер

майсанми, бировнинг ҳаётини захарлашинг шартми? Ё, худо, қайси айбим эвазига шу кунларга қолдим-а?

Ички ишлар бўлимида нақ уч соат кўрсатма бердим. Ҳеч ким менга ишонмасди. Дийдам ҳар қанча қаттиқ бўлишига қарамасдан, йиглаб юбордим ҳатто. Воқеа жойига борамиз дейишди. Қани эсласам.

Аёл йўл бўйида ўлиб қолган экан. Мен ҳам ўша атрофда тўхтаган бўлсам керак.

— Нега маст ҳолда машина рўлига ўтирдингиз? — дейишди. Шу саволга бало бормиди ҳозир. Жавоб бермадим.

Экспертиза учун бармоқ изларимни олишди.

Хулосалар тайёр бўлгунча қамоқда ўтирарканман. Қилмаган айбимни бўйнимга илиб қўйишса-я? Ёки итариб юборганимда ростданам... йўғе, бўлиши мумкинмас, аёл ортимдан қўл узатиб қолгандай бўлувди.

— Бошинг балодан чиқмагур, — ички ишлар бўлими олдида ўн беш ёшлардаги қизалоқ ёқамга ёпишди. — Онамнинг қони тутсин сени. Энди икки укамни ким боқади? Ким бизга меҳр беради?

Кўрқиб кетдим. Аёлнинг қизи шекилли. Милиционерлар уни четга олишди.

— Бечораларнинг отаси икки йил олдин вафот этган экан. Тирик етим бўлиб қолишди, — терговчи бошини чайқади.

— Аёл нима иш қиларкан ўзи? Ярим тунда йўлда нима қилиб юрган экан?

— Бир танишидан қарз сўраб чиққан экан.

— Бундан чиқди, у ёмон аёл эмас экан-да, мен бўлсам...

Бошимни муштладим. Ўзимни гуноҳкор сифатида тан олдим. Агар уни машинамга миндирганимда ўлмаган бўлармиди...

Турмада уч кун ўтиришимга тўғри келди. Экспертиза хулосалари аёлнинг ўлимида менинг алоқам йўқлигини исботлади. Бу орада уни зўрлаган йигитлар ҳам топилди.

Мен барибир ўзимни айбдор ҳис қилардим. Агар калта ўйламаганимда унинг ҳаётини сақлаб қолган бўлардим деган фикр хаёлимдан кетмасди. Айбимни ювиш ниятида аёлнинг маъракаларини ўтказиб бердим. Ҳозир ҳам фарзандлари ҳолидан тез-тез хабар олиб тураман. Ўзимни кечиришга эса барибир кучим етмайди...

ФОЖИА

Наҳотки шу аёлнинг ҳам душмани бўлса. Қотиллик тафсилотлари билан танишаркан, криминалистнинг хаёлига келган илк фикр шу бўлди. Ахир аёл фан номзоди, университет доценти эди. Тўғри, бойлиги ўзига етарли экан, бунини криминалист уйни кўздан кечираётиб дарров илғади. Аммо бойлик учун ўлдиришган деса, қимматбаҳо тақинчоқлар ҳам, пуллар ҳам, деворга осилган расмлар, вазалар, ҳаммаси жойида, умуман, уйдаги ҳеч нарсага тегилмаган. Унда нега?

Бошқа жиҳатини олганда...аёлнинг эри йўқ. Бироқ ҳарқалай шундай зиёли аёл фохиша бўлмагандир. Шундай эрсада аёлнинг жазмани бор-йўқлигини аниқлаш лозим. Криминалист шу каби бир-иккита таҳминлар атрофида мулоҳаза юритиб, эртанги кун режаларини тузгунча, вақт ҳам алламаҳал бўлиб қолди.

Эртаси кун марҳума ишлаган кафедра ўқитувчилари билан суҳбатлашди.

— Яхши ўқитувчи эди, — дейишди ҳаммаси.

Қўшниларидан ҳам жўяли гап чиқмади. Индинига эса...топилган бир нарса криминалистни шошириб қўйди. Гап шундаки, тергов гуруҳи аъзолари марҳуманинг гаражини текшириб кўришга қарор қилишди. Аввалига ҳамма нарса жойидадай туюлди. Машинани жойидан сўлжитишганида ерга ётқизилган бетон плиткалардан бири ўйнагандай бўлиб кетди. Гуруҳ аъзолари плиткани кўтариб мўъжазгина подвалга рўбарў келишди, Бу ерга мураббо ва салат банкалари териб қўйилганди. Улардан бирини кўтариб кўрган милиция ходими хуштак чалиб юборди.

— Нима гап, тинчликми? — ҳамма унга юзланди.

— Мураббо дегани шунча оғир бўлишини билмас эканман.

Банкани очишди. Ундаги нарсага синчиклаб назар ташлашаркан, бир-бирларига маъноли қараб қўйишди.

— Нақ ўн бўлак... Ҳар бири ярим килодан бўлгандаям... — милиционер лабини учирди. Нарсани криминалистга кўрсатишди. У эса экспертизага топширди. Хулоса келди: банка ичидан топилган нарса соф олтин бўлиб, тўрт килограмми ташкил қилади. Демак, аёлнинг аллақандай сирини бор. Унинг вахшийларча зўрланиши ва ўлдирилиши бежиз эмас. Аммо бу «сир» нимадан иборат? Энди уни очиш керак, зудлик билан.

Кўшнилари эски сақични чайнашдан нарига ўтмади. Яхши аёл эдию, бироз одамовироқ, кўни-қўшни билан борди-келди қила-вермасди. Бегона одамлар... келиб туришарди, лекин уларам кўри-нишидан туппа тузукка ўхшарди. Кўп келадигани... ҳа, бор эди шунақаси, қора «Нексия» сияли, номери кимнинг ёдида турибди дейсиз, дарвоқе, уни бир-икки марта милиция формасида кўришган. Унвоними... майормиди.

Қора «Нексия» ли майорни топиш қийин бўлмади. Унинг ўзи воқеа жойига келиб қолди. Майор илк суҳбатдаёқ аёл жазмани эканлигини тан олди.

— Ҳа, энди, йигитчилик, кимда бўлмайди бунақаси. Лекин уни нега ўлдиришганига ҳайронман. Жудаям оқила, меҳрибон аёл эди. Бировга ёмонлик қилмаган. Биринчи оиласи билан муносабатлари тўғри келмагани учун ажрашган.

— Унинг олтинлари ҳақида бирон нима билармидингиз?

— Олтин... — майорнинг юзи оқаргандай туюлди. — Билмасам...

— Ўғли билан муносабатингиз қандай эди?

— Дўстона. Жуда зийрак бола, шунинг учун ҳам Европада ўқийди-да.

Майор самимий оҳангда гапирганидан, ундан шубҳаланишга ҳожат қолмади.

Кринималист гуруҳ аъзоларидан бирига мархуманинг собиқ эрини топишни буюриб, ўзи яна кафедрага йўл олди. Мадина-нинг онаси куёвим ҳам университетда ишлаган деганди. Кафедрадагилар уни баъзур эслашди. Ҳа, у ўн йилча олдин шу ерда ишлаган. Кўпчилик уни яхши олим бўлади деб ўйларди. Илмий иш ҳам бошлаб қўйганди. Аммо, нимадир бўлдию айнаиди. Гиёҳ-ванд моддалар истеъмол қиладиган, хотинига, ўғлига азоб берадиган бўлди. Мадинани неча марта юз-кўзи кўкарган ҳолда ишга келганини кўришган. Охири азобларга чидолмаган аёл эрининг устидан судга шикоят қилган. Ҳозир қамоқдан чиққан бўлиши керак. Мадинани ўша ўлдирган бўлиши ҳам мумкин.

Криминалист кафедрадан оғир хаёллар қуршовида чиқди.

Мадинанинг собиқ эри ота-онасиникида яшарди. Унинг исми Комил бўлиб, ҳеч қаерда ишламас, ичкиликка муккасидан кетган, олдин эса ашаддий гиёҳванд бўлган. Уни сўраб боришганида ота-онасининг жони чиқиб кетди.

— Сизларни анави гўрсўхта юбордими, ўғлимни яна қаматмоқчимиз? — бидирлай кетди онаси.

Аммо, Мадинанинг ўлими ҳақида эшитгач ўзларини сал бо-
сишди.

— Худо урди уни, — онаси кўзда ёш билан дийдиё қила кетди.
— Гулдай ўғлимнинг умрини хазон қилди, яшамагур.

Анчагача қарғаниб ўтиргач, ўзини босди шекилли, нима гап,
тинчликми, нега келдинглар деб сўради. Ўғлини чақирришларини
сўрашганда, жони чиқаёзди. Нима, уни ўғлим ўлдирибдими, де-
ганча, хушидан кетди.

Гуруҳ аъзолари кампирга бирон нарсани изоҳлашга улгуришма-
ди.

Комил хонасида ухлаб ётарди. Ёнбошида ярми ичилган ароқ
ва тарелкадаги салат қолдиғига қараб криминалист бошини чай-
қаб қўйди. Уни зўрға уйғотишди. Ёнида форма кийган кишилар-
ни кўриб Комил довдираб қолди.

— Мен ҳеч нарса қилганим йўқ, — бу гапни икки бора так-
рорлади.

— Биров сизга гапирдим, ҳеч нарса қилмадим деганда ни-
мани назарда тутяпсиз?

— Ҳеч нарсани...

— Хотинингизнинг ўлиmidан хабарингиз борми?

— Қанақа хотин, менинг хотиним йўқ.

— Собиқ...

— А, анави манжалақими... — Комил уйқули кўзларини ишқ-
аларкан, бирдан вазмин тортиб қолди.

— Нима, у ўлибдими?

— Ҳа, уч кун аввал уни ўлдириб кетишган.

— Ўғлимчи... — Комилнинг ранги оқариб кетди. Кейин қўлини
силтади. — А, у Европада-ку.

— Уч кун бурун сиз қаерда эдингиз?

Комил криминалистга ажабланиб қаради.

— Гапингиз оҳангидан мени қотил деб ўйлаяпсиз шекилли...
Биласизми, агар шунақа ниятим бўлганида бундан ўн йил аввал
овқатимга наркотик қўшиб бериб юрганини пайқаб қолганимда
ёки лаънати домлам билан ушлаб олганимда ўлдираддим.

— Барибир саволимизга жавоб беришингизга тўғри келади.

— Шифохонада эдим. Бунга истаганингизча гувоҳ топиб бе-
ришим мумкин. Ароқдан захарландим. Ароқ деб нималарни иш-
лаб чиқаришади-а?

— Сизнингча қотил ким бўлиши мумкин?

— Ким бўлсаям, мард экан у, менга ўхшаган қўрқоқмаскан.

— Қотил мард бўлолмайди.

— Мадинанинг қанақалигини билганингизда, бундай демасдингиз.

— Мен ҳеч қандай вазиятда қотилни оқламайман. Кейин... Мадинани яқинроқ билишни истардим.

Комил хўрсинди. Махзун бўлиб қолди.

— ...Ўшанда у гўзал ва ёш қиз эди. Иккаламиз бирга аспирантурага кирганмиз. Билимлимасдию, лекин жудаям тиришқоқ, изланувчан эди. Ўзини билимдон қилиб кўрсатишга уриниши, ҳамма нарсага бурнини тикавериши кулгимни қистарди. «Иккинчи синчалак бўлмоқчимисиз?» дердим ҳазиллашиб. У эса ростакамига хафа бўларди. Айниқса, илмсизликда айблашим ёқмасди унга. «Бас бойлаймиз, сиздан олдин кандидат бўламан» дерди жиғибийронни чиқиб. Мен эса «Академик бўлсангиз ҳам, илмсизлигингизча қолаверасиз», дея дашном қилардим. «Сиз жуда ақлли экансиз, ўргатинг» дерди кесатиб. Мен эса илм илоҳийдан берилади деб ҳисоблаганим учун, унинг нимадир ўрганишига ишонмасдим. Лекин берилиб китоб ўқишини кўриб ҳам ҳавасим келарди, ҳам ичим ачирди. Шу тарзда иккаламиз анча қалинлашиб қолдик. Дўстмизми, душманмизми, билиб бўлмасдию, лекин бир-биримизни бир кун кўрмасак, соғиниб қолардик. Ҳозир уни қандай қилиб севганимни ўйлаб ҳайрон қоламан...

Болалиқдан кўп шамоллайман. Ўша йили ҳам қишда қаттиқ грипп бўлдим. Мадина уч кунгача ёнимдан жилмай парваришлади. Ўшанда иккимиз бир-биримиз учун яратилганмиз деган фикр келди хаёлимга. Кўнглимдагини Мадинага тўкиб солдим. У уялганича хонадан чиқиб кетди. Ишонсангиз, ҳафтагача мен билан гаплашмай юрди. Қандай гуноҳ қилганимни биллолмай мен бечора ҳайронман. Кейин... ўтириб шеър ёздим.

Севги бахт деб ўйлардим, вале гуноҳ экан-да,
Севган дилга шодлик қолиб, азоб паноҳ экан-да.

Давоми эсимда йўқ. Ўзимга ёққанди лекин. Мадинага ҳам маъқул бўлди, шекилли. «Худо истеъдоднинг ҳаммасини сизга берган экан-да, биз бечора шунинг учун бебахра қолибмиз-да». Кинояси кўпроқ нозга ўхшаб кетарди. «Шу истеъдод иккаламизга ҳам етиб қолар» дедим қошимни чимириб. У лабини чўччайтирди. «Балки». Шу тарзда севги достонимиз бошланди. Иккаламиз ҳам бахтли

эдик назаримда. Мен ундан олдин ҳам, кейин ҳам бу қадар бахтли бўлмаганман. Нимага асосланишимни билмайману, аммо Мадина ҳам шундай деб ўйлайман.

Бир йил ўтиб тўйимиз бўлди. Аввалига турмушимиз ширин кечди. Тан олишим керак, у яхши умр йўлдоши эди. Озода, пазанда, ширинсўз. Ота-онам ҳам ундан хурсанд эдилар. Биласизми, менинг ва унинг бошига тушган фожиаларга ўзимни айбдордай ҳис қиламан баъзида. Балки унга илм билан шуғулланишни таъқиқламаганимда ҳозир ҳам бахтли турмуш кечираётган бўлармидик, деб ўйлаб қоламан. Аммо нима қилай. Саводсиз одамларнинг илм дунёсига кириб қолишларини ҳеч ҳам оқлаёлмайман. Унга сен яхши аёл бўлишинг мумкин, яхши ўқитувчи бўлишинг мумкин, бироқ ҳеч қачон олима бўлолмайсан, деган гапим қаттиқ ботди. У обрў-эътиборни, мартабани, шон-шуҳратни яхши кўради. «Яхши она бўлиш ёмон олим бўлишдан афзал-ку» дердим мен. Унга гапларим ёқмасди. Топиб олгани «олималарнинг қайсиниси мендан ортиқ» дея такрорлаш эди. Унга кўплаб олималарнинг, илм-фанга чинакам хизмат қилган аёлларнинг номларини санаб берардим. У эса бир-иккита қандайдир йўллар билан фан номзоди бўлиб қолган аёлларнинг исмини айтиб, мен улардан саводлироқман дерди. Шу тарзда орамизга совуқчилик тушди. Турли сабабларни рўкач қилиб, жанжаллашадиган одат чиқардик. Охири қўлимни силтадим. «Билганингни қил». У эса қайси жамиятда яшаётганингизни унутманг, феодал бўлишни истасангиз, ўн саккизинчи асрда туғилишингиз керак эди, деди кесатиб. Ваҳоланки, мен унга ўзимни ҳўжайин деб ҳис қилганим учун эмас, ачинганим учун, кулги бўлмаслиги учун йўлини тўсаётгандим. У яна диссертацияси устида ишлай бошлади. Аммо бу оилавий муносабатларимиз яхшиланишига сабаб бўлолмади. Яна, у илмий иш қилишида мендан бир-икки марта ёрдам сўради. Мен бош тортдим.

Бу орада ўғлимиз дунёга келди. Унга Шерзод деб исм қўйдик. Ўғлимиз баҳона, хотиним илмий ишидан воз кечса керак деб ўйлагандим. Қаёқда. Икки ойлик чақалоқни онамга ташлаб ўқишига жўнаворди. Фикру хаёлида мендан олдин номзодлик диссертациясини ҳимоя қилиш эди.

Хатти-ҳаракатларини кузатган одам бунинг учун ҳеч нарсадан тап тортмаслигини англаш қийин эмасди. Бироқ эрини наркоманга айлантиришини эмас.

Бошим айланадиган, ўзимни аллақандай лоҳас ҳис қиладиган

бўлиб қолгандим. Қизиғи, уйга келиб овқатланишим билан кайфиятим кўтариларди, касалимни унутардим. Шу қадар хурсанд бўлардимки, Мадинанинг илмий ишини ёзишга ҳам бажонидил ёрдам берардим. Ишда эса яна бошим лўқиллаб оғрийди, серзарда, баджаҳл кишига айланаман.

Охири чидамадим. Шифокорга учрадим. Биласизми, менга қанақа диагноз қўйишди. Наркомансиз дейишди. Шунақанги асабим бузилдики, врачни бўралатиб сўқдим. Ахир, наркотик деган нарсани ҳатто кўрмаганман ҳам. У эса сўзида туриб олди. Ишонмасам, бошқа шифокорга учрашим мумкинлигини айтди. Иккинчи текширувда ҳам бу наркотик моддалар истеъмол қилиш оқибати эканлигини айтишди. Таажжубим ошди. Ҳатто жинни бўлиб қолаёзим.

Уйга қай алфозда келганимни таърифлаб бера олмайман. Фақат ўшанда биринчи марта Мадинани ўлакка қилиб урганим эсимда. Аммо, уни нега урдим?.. Кейин, биласизми, нима бўлди. Мадина ички ишлар бўлимига қўнғироқ қилди. Унинг «лаънати наркоман, хумори тутса аламини мендан олади» деганини эшитиб, даҳшатга тушдим. Ўшанда хаёлимга нималар келмади дейсиз... Америка фильмларида кўрсатишадикю, бир одам икки қиёфада яшайди, ҳамма уни яхши деб уйлайдию, бироқ гоҳи-гоҳида руҳиятида аллақандай ўзгаришлар содир бўлиб, ёмон одамга айланади, ёвузликлар содир этади... Менам шунақамикинман деб ўйладим.

Мени қамашмади. Хотиним, ўша милицияга устимдан шикоят қилган Мадина ёлвориб қайтариб олиб келди. Кейин...Йўқ, кейинги ҳаётимни эслашни истамайман...

Комил жимиб қолди...

— Бамисоли бир туш кўраётганга ўхшардим. Оғир, ёмон, поёнсиз туш... унинг тугашини, уйғонишни шундай сабрсизлик билан кутардимки... диспансерда даволаниб чиқдим. Аммо фойдаси бўлмади. Қайтанга энди наркотик истеъмол қилаётганимни ўзим ҳам сезиб турардим. Яъни, онгли равишда марихуана чека бошладим. Уйда эса ҳар куни жанжал, тўполон. Илмий ишимни ёзиб тугатгандим. Аммо энди мен уни рўёбга чиқариш ҳам, олим бўлиш ҳам, талабаларимга олдингидек завқ билан дарс бериш ҳам ёқмасди. Назаримда, умрим мазмунини йўқотгандай эди. Ўзи нега яшайман, деб ўйлаб қолардим. Оилавий жанжалларнинг бирида мени Мадина наркотикларга ўргатганини билдим. «Ажаб қилдим, — деб бақирарди у. — Мен олим бўламан, сен эса қамокда чириб кетасан». Ундан ҳаракатларига изоҳ сўрадим. «Мен буюк бўлишни ис-

тайман. Сен эса бунга тиш-тирноғинг билан қарши чиқасан. Менга илм керакмас, у сенга ўхшаган лақмаларнинг иши. Менга обрўси керак. Олим деган ном керак. Қолаверса, мен бой-бадавлат яшашни истайман. Сен эса ўзингча ҳалолсан. Умуман, иккаламиз икки дунёмиз». Ишонинг, у худди шу тарзда бўкириб, сенсираб гапирарди. Шундай экан, менга турмушга чиқиб нима қилардинг, дедим йиғлагудай бўлиб. «Бу қадар аҳмоқлигингни қаердан билибман. Бёмани феълинг билан иккаламизнинг ҳам ҳаётимизни захарладинг».

Иккинчи марта даволаниб чиқдим. Тамом, энди гиёҳванд моддалар истеъмол қилишни бутунлай тўхтатаман ва Мадина билан ажрашаман, деган қатъий қарорга келдим. Ҳаётимни янгидан бошлашга аҳд қилдим. Илмий ишимни олиш учун уйга бордим. Ҳеч ким йўқ экан. Калит қўшниларда турарди. Олдим. Иш столим ёнига бориб... Мадинанинг ҳимояга тайёрлаган илмий ишини кўрдим. Қотиб қолдим, ишонасизми, қотиб... Ахир, у менинг илмий ишим эди...

Жаҳл билан дорилфунунга йўл олдим. Мадинани тополмадим. Кафедрадагилар эртага ҳимояси эканлигини, шунга тайёргарлик кўриб юрганини айтишди. Уйга қайтиб келиб, уни кутиб ўтиришга қарор қилдим. Вақт ўтмас, ичимдан нимадир отилиб келарди. Худди кимдир буғзимга пичоқ қадаётгандек, жоним қил учида тургандек типирчилардим. «Аблаҳ, ярамас, манжалақи». Бисотимдаги бор сўқишларни такрор-такрор тилимга чиқарар, бироқ хуморим босилмасди. Ҳозир келса, ўлдираман, дердим ўз-ўзимга. Ишонсангиз, қандай ўлдиришни ҳам режалаштира бошладим. Ошхонадаги пичоқлардан биттасини танлаб, яхшилаб ўткирладим. Ҳар эҳтимолга қарши кир ёйдиган торни ҳам қирқиб олдим. Совутгичда озроқ ичилган ароқ бор экан, куч бўлсин деб ичдим. Балконга ўтиб, унинг йўлакка кириб келишини кутиб ўтирдим. Вақт ўтмас, юрагимда талотосир тўхтамасди.

Комил жимиб қолди. Кейин кутилмаганда хо-холоб кулиб юборди.

— Мен ғирт жинни, аҳмоқман, — деди бошини чайқаганича.

— Кейин нима бўлганини айтишгайм уяламан. Менинг бир «касал»им бор. Ичсам, кўзим илинади, ухлаб қоламан. Ўша куниям балкондаги кўрпачага ёнбошлабману, қотиб қолибман. Аллақандай шовқиндан ўзимга келдимми, уйқум қочдим, ишқилиб турдим. Бир зум карахт қолдим. Ичкаридан мусиқа овози аралаш эркак ва аёл кишининг кулгиси эшитиларди. Нима гаплигини билиш учун ўрнимдан турдим. Бошим лўқиллаб оғир, кўнглим айнирди.

Олдинги кайфиятимдан, нафратимдан асар ҳам қолмаганди. Худди сояга ўхшардим. Аввал ошхонага, кейин дахлизга ўтдим. Меҳмонхона эшиги очиқ экан. Мўраласам... Креслода устозим Мадинани кучоқлаб ўтирарди. Туш кўраяпман шекилли деб кўзларимни юмиб очдим. Ўзимни мувозанат қилолмай эшикка суяндим. Мени кўриб улар саросималаниб қолишди. Афтидан, Мадина балконга ўтмаган. Умуман менинг келишимни кутмаган шекилли. Илмий раҳбаримнинг юзлари оқариб кетди. Мадинанинг лаблари чўччайди.

— Вақтида келдингиз-да, — деди кошларини чимириб. Мен эса ҳали ҳам ҳеч нарсани таҳлил қилолмаётган эдим. Домлаб талмовсираб, бир нималарни минғирлади. Афтидан, ўзини оқлашга уринди шекилли. Мен нима дедим денг...

Комил яна захарҳанда қолди.

— Мадин, дорингдан йўқми, — дедим. Унинг хаёлига бир нималар келдими, ишшайди. Зормандани топиб бериши қийин бўлмади.

Кейин... наркотик истеъмол қилиб бўлмасимдан, милиция ходимлари етиб келишди. Мени гиёҳванд моддалар истеъмол қилишда ва хотинимга суиқасд этишда айблашди. Олти йилга қамалдим. Қамоқдан келиб, уни кўрмадим. Ўғлим билан баъзи-баъзида учрашиб тураман. Бор гап шу...

Криминалист ўйланиб қолди.

— Мадинани ким ўлдирган бўлиши мумкин?

— Билмасам... У фирибгар, ўғри ва фохиша. Демак, уни ўлдиришларига асос етарли. Кейин...

— Хўш, хўш?

— У милиция жазмани билан бир-иккитасини шантаж қилганмиш.

— Очикроқ айтсангиз.

— Дейлик, Мадина бирон бадавлат кишини илинтиради. Уйига олиб келади. Милиционер келиб қолади дегандай...

— Йўғ-е..

Криминалист Комил билан узоқ суҳбатлашди. Ўзини қизиқтирган саволларга жавоб олгач, ортга қайтди.

Эртаси кун яна университетга борди. Мадинанинг илмий раҳбарини топди. Унга бир-икки савол берган эди, капалаги учиб кетди. Ранги оқариб, юрагини чангаллаб ўтириб олди. Дудуқлашиб, маънили гап айтолмади.

— Комил ариза бердими? — қалтираб сўради.

— Ҳа. Лекин бизга ёрдам берсангиз, унинг аризасини қайтариб олишга ундаб кўраман.

— М..мен ҳеч нарса билмайман. О...очиғи Мадина билан жуда эҳтиёт бўлиб гаплашардик. Мен бир айб иш қилиб, бундан Мадина хабар топгани оқибатида, унинг айтганини қилишга мажбур бўлганман. Уни бир собиқ талабамиз ўлдирган бўлиши ҳам мумкин.

— Ким у? Нега?

— Исми Сирож, фамилияси Раҳимов, ҳозир мен унинг адресини топиб бераман. Негалигини...ўзидан сўрайсиз.

Криминалистнинг собиқ талабани топиши қийин бўлмади.

— Лаънати Мадин, ниҳоят ўлдиришибди-да, — Сирож хоҳлаб кулди. Менам уни жон-жон деб ўлдирган бўлардим. Аммо отам қўймади.

— Сабабини билсам бўладими?

— Албатта. Мен у қадар яхши талаба бўлмаганман, буни тан оламан. Ундан имтиҳонимиз бор эди. Эл катори 10 минг сўм бергандим. Рози бўлмади. Юзга суради. Очофатлигини қаранг. Бўралатиб сўқдим. Томошалар шундан кейин бошланди. Бўкириб турган шер бирданига мулойим мушукка айланди. Укам-укамлаб атрофимда гирдикапалак бўла бошлади.

— Имтиҳонни сенга қўймасам кимга кўяман, — деди-да зачёткамга чиройли қилиб тўрт қўйиб берди. Мен аҳмоқ, унинг муомаласини кўриб, кўнглим юмшаб кетди. Ўзимни қарздор ҳис қилдим. У тез-тез мени ёнига чақирадиган бўлди. Назаримда биз ростданам дўстларга айланиб қолгандай эдик. Мен шундай ажойиб домлани ҳақорат қилганимдан азият чекардим. Бир куни у эртага ўғлининг туғилган куни эканлигини айтиб, харажат қилишга ёрдамлашиб юборишимни сўради. Бажонидил рози бўлдим. Ўзим билан яхшигина пул ҳам олволдим. Унинг қаршилигига қарамасдан, ҳисоб-китобни ўзим қилдим. Уйига борганимиздан кейин, табиийки у чойга таклиф қилди. Жудаям пазанда экан, зумда чиройли таом тайёрлади. Таом устида дўстлигимиз ҳурмати коньяк ичдик. Хуллас, бир пайт ўзимни диванда яланғоч ётган ҳолда кўрдим. Мастликда шунчаликка бориб етибман-да деб қўйдим. Кийиниб, меҳмонхонага ўтдим. Қарасам... — Сирож яна тиржайди. — Мулойим мушук яна шерхонга айланибди. Ёнида бир киши — милиция формасида. Менга кассета қўйиб беришди. Энди қанақалигини айти-

шим шартмасдир. Довдираб қолдим. Мадина ички ишлар бўлимига ёзган аризасини кўрсатди. Кўз олдимга ота-онам келди. Оёғига бош қўйиб йиғладим, манжалақини, ишонасизми, йиғладим. Лаънати юмшамади. Отамга телефон қилишди ва кассетани отамга-ям қўйиб беришди. Қанжиқ уялмадиям. Отамнинг қон босими ошиб кетди. Зўрға ўзига келтирдик. Ўшанда еган калтагим зарби ҳалигача яғиримни оғритади. Улар ўз йўлига. Гапнинг қисқаси, айтган пулини бериб зўрға қутулдик. Отам менга қасам ичирди, Мадинани ўлдирмасликка. Отам бечора нима гаплигини англаб етганди. Ўқишимни бошқа институтга ўзгартирдим. Кейин у фарнинг юзини бошқа кўрмадим. Ким билсин, у яна қанақа ифлосликлар қилган.

Сирож билан суҳбат криминалистнинг бош оғриғини янада кучайтирди. Демак, анави майор билан қаттиқроқ гаплашмаса бўлмайди. Буларда гап кўп шекилли. У тўғри майор ишлайдиган ички ишлар бўлимига борди. Хонаси қулф экан. Бўлим бошлиғига учрашди.

— Жудаям ғалати, — бўлим бошлиғи елкасини учирди. — У уч кун олдимга ариза кўтариб келди, бўшамасам бўлмайди, соғлигим ёмон деб туриб олди. Бугунгина аризасига қўл қўйгандим. Нима ишингиз бор эди?

Криминалист эшитганларини айтиб берди. Ички ишлар бўлими бошлиғи ўрнидан туриб у ёқ — бу ёққа юра бошлади.

— Наҳотки? Наҳотки? — у бошини сарак-сарак қилар, нималардир деб гўдранарди. Бирон дақиқадан кейин у ўзини босиб олди ва оператив ходимни чақириб, зудлик билан Тоҳирни топишни буюрди.

— Тоҳир Қозоғистонга кетаман деётганди, — деди оператив ходим.

Калаванинг учи Тоҳирда эканлиги маълум эди. Зудлик билан боғхоналарга кўнғироқ қилиниб, Тоҳир ҳақида маълумотлар берилди.

Криминалист ярим тунда уйига қайтди.

У шу кечаси ғалати туш кўрди.

Эмишки, Мадинанинг қабри бузиб ташланганмиш. Мурда ер устида ётибди. Руҳи эса дўзах оловида қоврилаётганмиш. Бир пайт афтодаҳол Мадина криминалист ёнига келибди.

— Ёрдам беринг, ёрдам беринг, — дермиш қўлларини чўзиб. — У олтиннинг эгаси, — овози йиғламсираб чиқармиш. Кейин яна қиқир-қиқир кулармиш. — Мен унияма алдаганман. Пулини бермаганман. — Яна йиғламсирармиш — олтинларим, олтинларим, бермайман, ана келяпти, олиб кетмоқчи.

Криминалист уйғониб кетди. Чироқни ёқиб, соатга қаради. Энди тўртдан ошибди. Кийимларини алмаштирди-да, Мадинанинг уйи томон йўл олди.

Криминалист уйни яна бир карра кўздан кечириб бошлади. Ўн-ўн беш дақиқа ўтиб-ўтмай аллақандай қадам товуши уни сергакланттирди. Калитнинг буралгани, эшикнинг секингина очилганини пайқайди. Дархол ўзини панага олди.

Аллақандай шарпа юзидаги ниқобни олиб ташлади. Меҳмонхонани титкилашга тушди.

— Қимирлама! — криминалистнинг овози йигитни шошилтириб қўйди. Вазиятдан чаққонлик билан фойдаланиб криминалист унинг қўлларини боғлади.

— Хўш, бу ерга нега келдингиз?

— Олтинга!

— Демак, Мадинани сиз ўлдирган экансиз-да.

— Ҳа, мен. Афсусланапти, деб ўйласангиз, янглишасиз. Саккиз кило олтинни 60 минг долларга савдолашдик. 20 мингини бериб, қолганини эртага бераман деганди. Эртаси куни бошқа ашула айта бошлади. Сени танимайман, қанақа олтинлар, қаматиб юбораман ва хоказо. Алам устида...

Анча-мунча саволларга жавоб олгач, криминалист ички ишлар бўлимига қўнғироқ қилди. Қотилни олиб кетишди. Эндигина оқара бошлаган тонг қуршовида ишга пиёда боришга қарор қилган криминалистнинг хаёлида энди янги савол чарх ура бошлади. Олтиннинг ярми қаерда?

Бу саволга жавоб топиш унчалик қийин кечмади. Тоҳир қўлга олинганди. Энди у ҳамма саволларга тўғри жавоб бера бошлади. Тергов жараёнида тўрт кило олтинни у олганлигини, умуман барча даромадларни тенг бўлишганини ва криминалистка номаълум бўлган бошқа гапларни айтиб берди.

МУНДАРИЖА

Гужум.....	3
Расм.....	9
Ўзганинг дарди.....	12
Соябон.....	18
Бурилиш.....	24
Йиғи.....	30
Гулбаҳор.....	34
Жазо.....	40
Мушкин қошининг ҳайъати.....	44
Айб.....	50
Гуноҳкор.....	53
Ғожа.....	56

Муҳаббат ТЎРАБОЕВА

БУРИЛИШ

Ҳикоялар

Муҳаррир: *А. Ирисбоев*
Бадий муҳаррир *Ҳ. Худойбердиев*
Техник муҳаррир *Т. Смирнова*
Саҳифаловчи *А. Турсунов*

Босишга 17.03.2008 йилда рухсат этилди.
Бичими 64 x 84 1/16. Ҳажми 3,5 Нусхаси 1000
Буюртма №45 Шартнома №37/3

Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси
босмахонаси. Тошкент шаҳри Хадича
Сулаймонова кўчаси, 31 уй.